

113362

KINCSESTAR

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG
KIS KÖNYVTÁRA

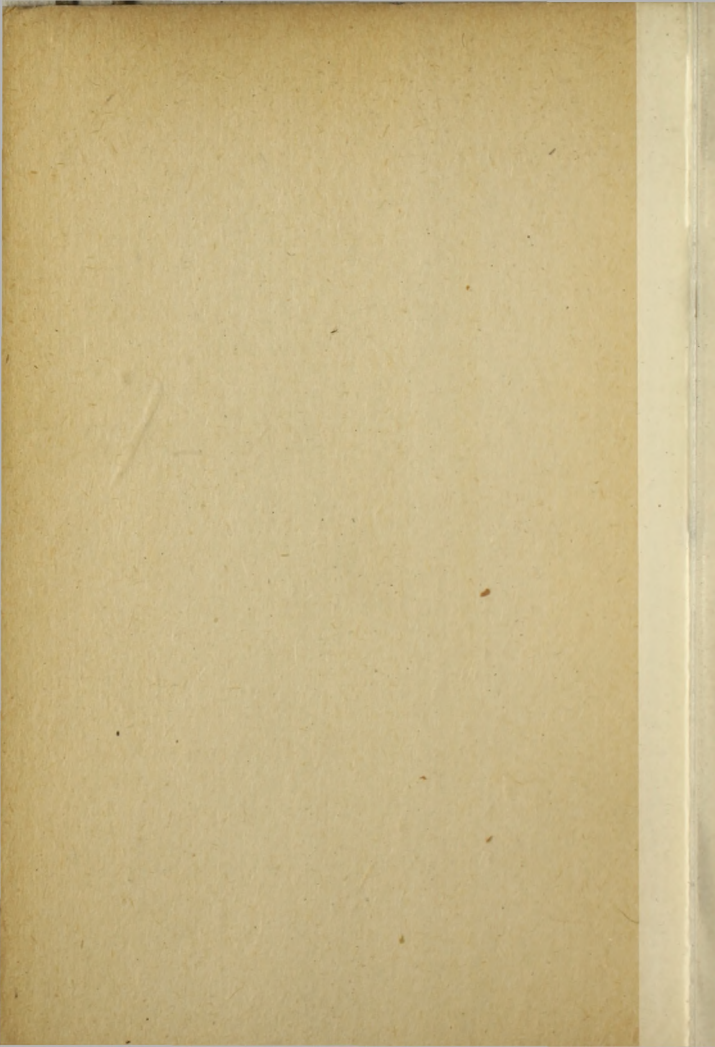
144. SZ.

PETŐFI

ÍRTA

VOINOVICH GÉZA

BUDAPEST
MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

K I N C S E S T Á R

PETŐFI

ÍRTA

VOINOVICH GÉZA

BUDAPEST, 1936

KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

113362

IRODALOM

PETŐFI MŰVEI:

Összes művei. *Havas Adolf* kiadása. I—VI. köt. 1893. — Összes költeményei. Életrajzi és esztetikai jegyzetekkel (a költemények időrendjébe szöve). Kiadta *Voinovich Géza*.

PETŐFIRŐL:

Gyulai Pál: Petőfi Sándor és lyrai költészetünk. 1854. (Kritikai dolgozatok c. kötetében.) — *Ferenczi Zoltán*: Petőfi életrajza. I—III. kötet. — *Erdélyi János*: Petőfi Sándor. (1854.) (Pályák és pálmák c. kötetében.) — *Salamon Ferenc*: Petőfi Sándor újabb költeményei, 1847—49. (1858.) (Irodalmi tanulmányok c. kötetében.) — *Arany László*: A magyar politikai költészetről. (Tanulmányai I. kötetében.) — *Berzeviczy Albert*: Petőfi emlékezete. (Budapesti Szemle, 1899.) — *Riedl Frigyes*: Petőfi. (A Beöthy-féle Képes Irodalomtörténetben.) — *Riedl Frigyes*: Petőfi Sándor. (A Kisfaludy-Társ. kiadása. 1923.) — *Horváth János*: Petőfi Sándor. 1922. — *Hartmann János*: Petőfi tanulmányok. 1910. — *Imre Sándor*: Petőfi és némely külföldi költők. (Irodalmi tanulmányok, II.)

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

PETŐFI költészete olyan természetesnek látszik, mint a virág nyílása. Pedig csoda, hogy a magból virág nő, s épp olyan csoda, ha amit százezrek látnak és éreznek, az egy lélekben zengő költészetté válik. Csak a hatásokat és a fejlődést vizsgálhatjuk. Petőfit olvasva, egymás után tárulnak fel kincses kamrái, mint a mesében a szolgalegény előtt az ezüst-, arany-, gyémántszobák. Versei, akár a kaleidoszkop színes üvegszilánkjai, csillámlók egyenként, egymás mellé tapadva pedig nagy ábrákat mutatnak: költőjük lelkét, életét, a kort, a földet, ahol élt.

Nincs még egy költő, kinek élete így egybe volna forrva költészetével. Úgy megy végig élet-útján, mint képeken a Tavasz nemtője, kinek kezéből minden léptén virágok hullnak. Versei érzékeny fényírólemezek módjára megörzik minden mozdulatát; írótolla, mint érzékeny szeizmograf tűje, megörökíti lelkének minden rezdülését. Költeményeiből kiolvashatni egész életrajzát.

Nagy vándorló. Senki úgy be nem járta keresztül-kasul az országot, kivált az alföldet,

de megfordult a felvidéken, később Erdélyben is. Versei alá oda szokta jegyezni keletkezésük helyét; ezek nyomán, mondotta Riedl, meg lehetne tanulni Magyarország földrajzát. Többnyire gyalog járt, „kipróbált két csikóján“, itt-ott kocogó szekérre fölkéredzkedve. Úttalan puszták, szilaj ménesek, a csárdák és a délibáb világa volt az akkor. Az egyhangú rónán ő meglátta a szépséget, végtelenségében a fenséget, életében a változatosságot. Oly ígésző képeket festett róla, hogy így látják e tájakat ma is, azok is, akik vasúti kocsik és autók ablakán tekintenek ki. Felfedező út volt az övé: birtokba vette az alföldet a költészet számára.

Mint vándordiák barangolt, „amerre sipkájának sildje esett“, vagy egy-egy színész-csapattal kószált, pásztortűz mellett pihent, csárdák falócáján hált. Megismerte a nép alakjait és életét, lelkébe befészkeltek magukat érzési, dalai, dallamaik. Neki nem kellett ezeket tanulni, — tudta; nem kellett utánoznia, — nála mindez természetes volt.

Az ország földje és népe: ez a második nagy kép, amely költészetében tükröződik.

A harmadik: a kor. Fiatal diák- és vándorszínész korában a maga hangulatait, az alföld képét és népjeleneteit festi; nem volt módjában meglátni a kor eszméit; de versei már ekkor, önkénytelenül, tárgyuknál fogva a népszerű

demokratikus irányba, kifejezésben a népies felé indulnak. Egyre jobban beleéli magát a kor eszméibe, hangulatába; költészete a 48-iki mozgalmak s a szabadságharc közepett ér tetőpontjára, — ennek viharában hal el, életével együtt.

Származása, élményei, élete alakítják egyéniségét, fejlődésének irányát a kor szabja meg, költészetének alaprétege pedig magyarsága.

I. ÉLETE ÉS KORA

„Úgy hiszem, emlékeztek még arra az alacsony, köpcös mészárosra, ki egykor a félegyházi, szabadszállási és szentmiklósi mészárszékeket árendálta: az az én apám — ... Minden becsületes ember szerette őtet közületek, mint-hogy a becsületes emberek szeretik egymást.“ — Így mutatja be atyját a költő, büszkén származására s atyja becsületére.

Fiatal korában Petrovics István székálló legény volt Maglódon; ott ösmerkedett meg Hruz Máriával, ki a tanító házában élt, félig szegény rokon, félig cselédsorban; később az evangélikus papnál szolgált; ő járt a székbe hűsért. Az ismeretségből házasság lett; ötödfél év múltán született Sándor fiuk, az 1822 és 1823 közti év-választó éjfelen, az új év első perceiben, Kiskőrösön. Atyjától örökölte hirtelen lobbanó, szenvedélyes természetét, anyjától a mély érzel-

mességet. (Goethe óta állandó felosztása ez költőknél a lelki örökségnek.)

A gyermekkorának rendszeren nincs története; neki már diákkora oly hányatott, mint későbbi élete. Atyja sokat tartott a jó iskolára; Pestre adja gimnáziumba, előbb az evangélikusokhoz, aztán a piaristákhoz; osztályának ablakai a térre néztek, hol most szobra áll. A fiú a színház körül ólálkodik; atyja Aszódra viszi, rokoni házhoz, István öccsével együtt. Egyik iskolatársa leírja ez időbeli alakját: vékony, hosszúnyakú, előrehajló termetű fiú, erős fekete haja van, orrhangon beszél, kihajtott puha inggallért visel; ügyes mozgású, virgonc; nyakas és önfejű; találó vázlat ez későbbi arcképeihez. Jó tanuló; sokat olvas; rajzolgat; zongorázni is tanul tanítójától; 1838-ban az iskolai év végén írja a búcsúzó verset. E három évre szívesen néz vissza későbbi verseiben.

Ezzel vége is van nyugodt fiatalságának. 1838-ban atyja tönkre megy, házát ledönti a nagy árvíz, pénze odavész egy rokonánál; minden igaz, amit a vers *A jó öreg kocsmárosról* ír.

Ettől fogva élete oly változatosan pereg, mint egy film. Hol iskolában látjuk, az alumnium kenyéréen, jókedvűen dacolva a sorssal; hol színészek közt keresné a biztos kenyeret. Úgy kezdi, mint a fiatal Shakespeare; „... hord-

tam a színpadra a székeket, ... s a színészek parancsára kocsmába szaladtam serért, borért...”

1839 nyarán egy mérnök rokonuk, kinek családja hibás volt az öreg Petrovics elszegényedésében, magához veszi a fiút, hogy majd iskoláztatja. Nyár végére mást gondol; levelet ír feleségének, adjon Sándornak egy pár forintot, s menjen a hova tetszik, „belőle úgy sem lesz egyéb komédiásnál“. Az asszony kiteríti a levelet a zongorán, hogy a fiú meglássa. El is olvassa. Hová legyen? Bemegy Sopronba, beáll „sárgapitykés közlegénynek“. — „... főztem a kukoricagombócokat... s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogatóruha ujjaimhoz fagyott.“ Takarodó után gyertyát tesz ágya fölött szuronya karikájába, annál olvas. Patrontáskájában hordja Horatiust, csákója alatt Schillert. Liszt hangversenyére kiszökik a kaszárnyából. Őrálláson verset ír a faköpenyegre. E „pokol“-ból a költészt emeli ki.“ Óh ha ezt keblemben nem hordanám: a kétségbeesés ölne meg.“ De „a káplár, mihelyst tollat lát kezében, lármáz, szitkozódik reám s dolgot ad“. Félév multán beteg lesz; „Nervenfieber, fruchtlos behandelt“. Egy emberséges orvos szíve megesis rajta, kezére jár, hogy kiszabaduljon.

Tizennyolc éves, félbemaradt diák, obsitos katona.

Pápán terem. Régi cimborája, Orlay szobájában egy szalmazsákon üt tanyát. Eljár az iskolába, mint benevolus auditor; házitanítoskodik, ebédjeért felolvas egy öreg papnak. Nem állja sokáig, felkerekedik, meg visszatér. Összebarátkozik Jókaival. Jókai akkor festőnek készült, Petőfi színésznek, Orlay, a későbbi festő, elbeszéléseket írt. Petőfi beadja egy-két versét a Képzőtársaság pályázatára, aranyakat nyer. Felbátorodva, próbát tesz Bajzánál; *A borozó* megjelenik 1842 májusában. Ősszel még visszatér Pápára, de nem tud megélhetést találni, szüleitől pedig nem akar segítséget elfogadni; inkább ő kínálja oda Pápán nyert aranyait.

Fogja hát a vándorbotot megint, hogy színésznek csapjon fel. Ez legkönnyebben elérhető út a művészet felé, s abban a korban közel áll a hazafisághoz és irodalomhoz. „Művész és költő! mint hevülök.“ Elmegy Bajzához, Vörösmartyhoz, aki megdicsérte verseit. Nagy Ignác fordítani valót ad neki a *Külföldi Regénytárba*. Költői sikere föllekesíti, minden élménye, hangulata dallá változik. Ha színpadra lép, papírra veti *Első szerepem* versét; káromkodik, azt is leírja: *Lánggal égő teremtetted*. Sorra veszi emlékeit; így lesz verssé a *Deákpályám*, *Katonaélet*, *Hírös város* . . . *A borozó* sikere a bordalok felé csábítja. A bornak a múlt század elején nagyobb szerepe volt az életben s több bordalt írtak; e

tettetett vídámsággal túlteszi magát a nyomorúságon. Nem is a bor lelkesíti, hanem a versírás. Ezekben is többnyire van egy kis valóság-mag. *Hortobágyi kocsmárosné*... kezdetű versét csakugyan a Hortobágyon írta, a *Felköszöntés*sel pápai barátaitól búcsúzott, keserű kedvben; a *Disznótorban* egy színészlakomára készült. Ebben is keresi a változatosságot és a lélektani vonásokat, s Bajza *Boréneke*, Vörösmarty *Fóti dala* mintájára a hazafi érzéshez emelkedik. (*Egri hangok, Részegség a hazáért.*) Éber megfigyelése egy-egy genreképet, alakot rögtönöz; néha csak kívülről, mint *Ambrus gazdát*, többnyire azonban lelki rajzzal, minő a *Szomjas ember tünődése*, még inkább *Pál gazda*, aki minden bajt előre lát, mi szándékából következik, mégis megteszi; végtére azzal fenyegetőzik, hogy felköti magát, — s azt is megteszi.

Mért tartóztatja ily sokáig ez a tárgykör, e népi világ? Mert ebben él, az együttérzés költészete az övé, mint Burns-ről mondotta Carlyle; és mert a versírás kedvtelése, kényszere lakozik benne, de még keveset látott a világból, szűkben van a költői tárgynak. Alakokat teremt hát, akikben megszólaljon. Így zendülnek meg népdalai; így fújja ő a bojtár furulyáját, néz esketőre vitt babája után, adja a szerelem sötét vermébe esett szerelmest. Horváth János találón szerepjátszásnak nevezi ezt s rámutat, hogy ön-

magáról szóló dalaiban magát is alakítja. (*Deák pályám. A jó tanító.*) A népdal divatját éli e korban, neki kapóra jön: a pillanatnyi kedv szerint szülemlik, sokféle helyzetet, sok hangot és színt vált. Népdalai érzésre mélyebbek, formára tisztábbak, tárgyban változatosabbak a valódi népdalnál, főképp pedig mozgalmasabbak, elevenebbek. Minden csupa mozgás, csupa élet. *Gyere lovam...* kezdetű verse szakasztott mása e négysoros népdalnak: „Fakó lovam fel van kantározva, — El is megyek a rózsámhoz rajta. — Repülj fakó, szikrázik a patkó... — Ez a kislány de kedvemre való.“ Minden sor új mozzanat: készülődés, indulás, vágatás, a legény megérkezése, aki már látja és öleli kedvesét. Petőfinél mindezt még fokozza a szálló madár képe s ezt is túlhaladja a vágy és gondolat; a legény nem magában, hanem lovával beszélget, s ezzel a külső mozzanatok közé lelkiek vegyülnek. Minden csupa szemléletesség, merő cselekvés nála. Nemcsak az érzést fejezi ki, mint a népdal, — megjeleníti a beszélőt magát. A dal genreképpé telik meg, s mindig más- és másképen fejezi ki ugyanazt az érzést, a szerelmet. A *Befordultam a konyhára...* kedves kép, magánbeszédben; az *Alku* jellemzőbb párbeszéd; *A faluban utcabosszat...* népes jelenet, mély lelki rajzzal, amint a dacos legény titkolni akarja bánatát, vígságot tettet, s éppen

ez világít keserűségébe; a *Megy a juhász számaron*... egész történetet mond el s csattanója a naiv bánat tehetetlen kitörése, egy félszeg drámai mozdulat, egyszerre kelt részvétet és mosolyt. A *Falu végén kurta kocsmá*... mozgalmas tömegjelenet, szinte dióhéjba zárt népszínmű, jellemző faji vonásokkal, s a társadalmi ellentétet is érinti.

Szembetűnő, hogy derültebb érzéseik csak álruhás alakjainak vannak; ami vers róla magáról szól vagy magára tér, mind szomorú, mint az *Élő halott, Boldogtalan voltam, Temetésre szól az ének*. Ez utóbbi mintája a valódi dalnak; egy benyomás, melyet a költő magára vonatkoztat, ezzel viszi tovább. Keserű hangulata őszintébb, mint szerelmes versei.

Vándorszínészkedése nem járt szerencsével. „Nagy ügyel-bajjal kivívta”, hogy jutalomjátékul Lear bohócát játszhassa; máskor azt kívánták, hogy énekeljen vagy sugó legyen. A társulat felbomlott, ő betegen Debrecenbe ment. „Egész csontváz vagyok... így tengék inséges állapotban.” Pákh ad neki ruhát, egy öreg színházi jegyszedőné házában lakik, de szobája falán ott van Vörösmarty és Victor Hugó arcképe, franciául tanul, Tieck fejtegetéseit olvassa Shakespeareről; egy szalmaszéken verseit írja össze, gémberedő ujjait pipáján melengetve.

Mintha egy kép volna ez *Az apostolból*; Orlay meg is festette.

A kaleidoszkop fordul; új kép: nekivág az alföldnek, télen (1844 febr.), süvöltő szélben, havasesőben, hogy arcán megfagynak a könnyek, gyalog, kopott ruhában, mely alá odagombol egy füzet verset. „... ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó, ... mert akkor éhenhalok vagy megfagyok s vége lesz minden szenvedésnek.“ — „Egy heti kínos vándorlás után Pestre értem... Nem törődött velem senki a világon... Verseimet sokat hurcoltam ide-oda, ... egyik könyvtárús sem akarta megvenni.“ — Elmegy Vörösmartyhoz, az elolvassa kéziratait, ajánlására kiadja a Nemzeti Kör, „s lett pénzem és nevem“.

A jó hírrel hazasiet szüleihez, Dunavecseré, megengesztelni őket, akik rossz szemmel nézték színészi kóborlását.

Itt fürtökben teremnek dalai, mint az akác virága. Jobbára dalszerű, rövid versek, mégsem népdalok; szinte észrevétlenül átcsapnak a műdalba, anélkül, hogy levetkőznék megszokott sajtáságaikat. Most alig van köztük képzelt helyzet, képzeleti alak; magáról szólnak és élményeiről, szinte költői napló módján. Genréképek helyett szüleit festi le. Mikor hiába kopogtatott a pozsonyi színház kapuján s a mindennapi kenyérért az országgyűlési tudósítaso-

kat másolta, anyjára gondolt, hogy csak ő meg ne sejtse helyzetét. (*Távolból.*) Hányattatásai után most Eldorádója a szülei ház. Lefesti betoppanását, amint érzelmei elfojtják szavát (*Füstbe ment terv*), az estéket, midőn apjával borozgat (*Egy estém otthon*), csónakázását, mely alatt tréfásan szüleire gondol (*Vizen*); mindent és mindenkit leír, akit lát, ami történik vele; megemlékezik katona barátjáról, költői levelet ír Kerényinek, ami legközvetlenebb formája a magáról való híradásnak. Mindez elégtelenség jele; nem kívánczik ki magából, helyzetéből.

Most szerelme sem képzelt, nevén szólítja, leírja mozdulatait. Csak ábránd ugyan, mégis testet öltött. Képzelt alakjai helyébe maga lép és a valóság. Most jelennek meg költeményeiben első vonásai annak a Petőfi-arcképnek, mely mindnyájunknak ismerős.

S éppen most nevezgetik „pór-költő“-nek, mikor kezd új útra térni. Elbúcsúzik a színészettől s beáll Vahot Imre mellé segédszerkesztőnek a *Pesti Divatlap*hoz. Vahotnál lakik; az a szomszéd szobából nézi az üvegajtón át, milyen gyorsan termi tolla a verseket.

A nyugodtabb életben két nagyobb munkába fog. Egyik *A helység kalapácsa*; a dagályos novella-irodalmat figurázza ki; ellenséggel harcol: a szenvedéssel, csinált érzéssel, ficamlott nyelvvél, az erdő alvó szépeért, a természetes-

ségért, akit az ő szerelme ébreszt föl. Másik műve *János Vitéz*. Belemarkol a népi képzelet kincstárába; a népmesék költészetét szűri le s foglalja versbe. Fonalát maga szövö, a mesék szálaiból. A kezdet mindennapi valóság, szerelmi idyll; egymásba fűzött kalandok folytatják, a népmesélő kedvének bő és szabad áradásában; ismert motivumokat újakkal told meg, átcsap a nagyításba, a nagyításból a csodálatosba, sőt a hihetetlenbe; a mesék képtelen térképét teríti hőse elébe; Pegazusa, mint a János vitéz lova, a csillagok közt jár. Mindenütt a lírai költő uralkodik; szerelem, hűség és bánat az egésznek veleje. Mindent megszépít; mint a költeményben a tündérlányok keresztülhuzzák szőke hajukat a föld alatt s abból válik az arany, — ő is átszövö költészetével a népmesék termőföldjét. Mintha a népköltészet egész forrását ki akarná méríteni, az elbeszélőt is, mielőtt új útra lép.

E népies költészet teljes összhangban volt korával. Az Akadémia megalapítása a nemzeti nyelvre, *Zalán futásának* hatása az irodalomra fordította a nemzet figyelmét. Az ébredő nemzeti szellem keresni kezdte az irodalomban saját vonásait. Kisfaludy Károly, Czuczor, Erdélyben Kriza, népdalokat költenek, még Berzsenyi is megszólaltatja a magyar ritmust. A népdal vívja ki mintegy a nemzeti költészet jogát a klasszikai versformák mellett, s egy időre szinte

nemzeti műfaj számba megy. Belőle s a régi költőkből vonják le a nemzeti versidom elméletét. Petőfi szinte ösztönszerűen megalkotta a művészi népdalt s e formában úgyszólván csaknem minden érzést, minden helyzetet kidolgozott, ami e keretben megfért. Utánzóinak alig maradt tarlózni való.

Ő maga nem állott meg a népdalnál, mint Burns, hanem világos egyszerűségét, tiszta és könnyed formáját, benső mozgalmát mind átviszi nem-népies költeményeire, utat törve a nemzeti költészetnek. A népdalból kiindulva, megújította egész költészetünket.

Legelső versei közt is voltak fennebb szállók és magvasabbak, későbbi tárgykörének első hírmondói, melyek kiemelkedtek a népdal határai közül.

A *Hazában* nyitotta meg tájképeinek sorát. Szerelmi vallomás ez az alföldhöz; ez alá írta először maga választotta magyaros nevét, a Petőfi nevet; ezt állította kötete élére; ennek alapvonásait színezte egyre gazdagabban alföldi képeiben. (*Az Alföld, A puszta télen, A téli este.*) A puszta jelképpé válik szemében, kétszeresen is. Rokonnak érzi jellemével:

Mint a róna, hol születtem,
Lelkem útja tettemben
Egyenes . . .

Azonfelül a szabadság képét látja benne.

Nemsokára megírja a *Honfidalt*, szerelemvallását a hazához, kissé még a bordalok hangján, de már az önfeláldozásig szárnyalón; még nem forradalmi érzéssel, csak általános lelkesülésből.

Megszólalt már költeményeiben dicsőségének előérzete is, a *Jövendőlésben*. *Álom* címen mondja el anyjának, mint románcot, hogy lepelle a személyes vonatkozást. Vágy ez, még nem jóslat; melyik fiatal költő nem álmodik hírnévről? Benne mélyen gyökerezett a hit, ez adott neki erőt küzdelmei, csalódásai közt. „Mikor még nyomva sem láttam nevemet, csak magamnak firkáltam, mikor még statiszta voltam a pesti Nemzeti Színháznál... mindenkor már világos sejtéseim voltak arról, mi velem egyszer történni fog... Megálmodtam az őrszoba meztelen faágyán, hol — mint de Manx báró — az egyik oldalamat alá tettem derékaljnak, a másikkal betakaróztam, — megálmodtam itt, hogy nevet szerzek két országban.“

Természet, haza, hírvágy — mindez személyesebb, különösebb, elvontabb tárgy, elütő a népdalok körétől; hangulataik is mélyebbek, egyénibbek.

Egyéni költeményeiben több oldalról elemzi és színezi érzéseit; egy-egy témából egész csokor verse nő.

A fiatal költőt, kire „a hír csillagja már sugárt vetett“, szívesen látják írói házakban. Jár Vachott Sándorékhoz, hol fiatal leány is van, Vachottné huga, Csapó Etelke. 1844-ben náluk tölti a karácsonyt, Vörösmartyék, Bajzáék, Kazinczy Gábor körében. Verset ír Etelke emlékönyvébe. A lány pár nap mulva koporsóban fekszik. A költő először áll szemben a halállal s éppen ily fiatal élet romja mellett. Egy pár verse közvetlenül fakad a koporsónál, a harangszó hallatán; aztán beleássza magát a fájdalomba, visszajár hozzá a holt leány alakja, a gyászos jelenetek, a maga bánata, — egész kötetre való verset ír, mégis úgy látszik, inkább fájdalmába, a verstárgyba szerelmes. Tárgytalan szerelemvágya többször tárgyat keres; egyszer a palota és kunyhó regényes ellentétét állítja szembe, mintha tehetsége értékét tenné próbára a (*Szerelem gyöngyei*), máskor futó hangulat varázsa ejti meg (*A négy ökrös szekér*), szétfoszló hangulatok; végül kiábrándultság vesz erőt rajta.

Ez időtájt többféle keserűség gyűlt fel benne. Mint segédszerkesztő sűrűn találkozott idősebb és fiatal írókkal, a közélet embereivel; tud a nemzet vágyairól, az országgyűlés küzdelmeiről a magyar nyelv, sajtószabadság, vallásügyenlőség dolgában; egész szenvedéllyel érzi át a közéletlenséget. Így írja első politikai költeményeit *A külföld magyarjaihoz*, *A királyok ellen*,

melyeket a cenzura elnémít. Annál erősebben érzi a láncokat. Ritkábban ad hangot ily érzéseinek, de annál költőibb alakban (*Isten csodája, A hazáról*); háborúval álmodik és csatatéri halálról (*Ha az Isten ekkép szólna hozzám...*), mintha jós sejtelmek villannának föl benne. Képzete minden érzését a legfelső fokra fokozza. A nyugtalan század hű gyermekének érzi magát, eszménye a világszabadság, azért kíván harcolni, elesni. (*Egy gondolat bánt engemet, 1846.*)

Az irodalomban is csalódás éri. A fiatal írók társaságba állnak, külön folyóiratot készülnék indítani; a hatóság nem ad rá engedélyt, a terv dugába dől. Őt magát a kritikusok támadásai elkeserítik, gúnyos versekben hadakozik velük.

A sok nélkülözés, valódi és képzelt csalódás, örömtelen jelen, bizonytalan jövő kimerítették. 1846 végén azt írja összegyűjtött költeményei előtt: „Nekem nem adta Isten a sorsot, hogy kellemes ligetben csalogánydal, lombsusogás és patakcsörgés közé vegyítsem énekemet a csendes boldogság- vagy csendes fájdalomról. Az én életem csatatéren folyt, a szenvedések és szenvedélyek csataterén; régi szép napok holttestei, meggyilkolt remények halálhörgése, el nem ért vágyak gúnykacaja, csalódások boszorkánysipításai között dalol féltévelyodottan műzsám, mint az elátkozott királyleány az operen-

ciás tenger szigetében, melyet vadállatok és szörnyetegek őriznek.“

E mélységből olyan költemények szárnyalnak fel, mint *Az utolsó ember*, melyben schopenhaueri gondolatokra ismertek; *Álmos vagyok és mégsem alhatom*, *Almaim*. Előhírnökei ezek az objektivált keserűségnek, mely *Az örült* monológjában tör ki. Mintha Lear szomorú bohócát hallanók, akit maga is játszott, vagy inkább Leart magát, amint fájdalmát az örület torz szökkenéseibe tördeli. Kínjának okát meg sem tudja nevezni, kínzója minden és mindenki; e sajátos költemény nem annyira lírai monológ, szinte ballada: egy elhallgatott történet, letéve a téboly nyelvére.

Most írja drámáját, a *Tigris és hiénát*, anya és fiú gyűlöletét, Boris és Predzlaváról, s rémséggel teli regényét, *A hóhér kötelét*. Mintha Victor Hugótól Sue mellé pártolt volna. Közben papírra veti keserű ötleteit, kifakadásait, gondolatforgácsokat, sebzett szívének vércseppjeit, ember- és világmegvetését. „A föld egy óriási szemétdombnak tetszett előttem, melyen az emberek mint undorító féreg-milliárdok nyüzsögnek,“ írta később. E képek és sóhajok úgy követik *Az örültet*, mint üstököst levált darabjai; belőlük még egy pár ily monológ telnék. Nyílt-ságában „egészséges pesszimizmusnak“ nevezték ezt. Meltzl úgy nézi: minden darab egy-egy in-

terpelláció: Van-e tudomása az Univerzumnak arról, mily eszeveszett igazságtalanságok fordulnak elő a földön? — A költőt vonzotta ez új tartalom, új hang. Ez aforisztikus foszlányokat *Felhők*nek nevezte; e cím jól fejezi ki a hangulat borúja mellett mulandóságát. Utánzóiban megutálta a világgyűlölet hangját és pose-át. (*Világgyűlölet.*) Két nagy költeményben az axiomák virágpora a líra mézévé változik. *Mért vagyok én még a világon...* versében meglesi a világgyűlölet pszichológiáját: az ő lelke van megmérgezve, ha minden vágy, minden gondolat holtan hull belé, mint madár a Holt-tengerbe. „Minden virágnak, minden kis fűszálnak — Jut a napból, ha több nem, egy sugár“ — mondja a másikat, lemondón, mintha maga a könny szólalna meg, — a lemondásban mégis éppen a szerelem sóvárgása árulja el magát. Kiemelkedik a tétlen töprengésből: „Sors, nyiss nekem tért, hadd tethessek Az emberiségért valamit.“

Egészséges lelke megtalálta kettős sebére a kétféle orvosságot, — de azt nem gondolhatta, milyen közel vannak hozzája.

Életének története nem egyéb, mint költészetének fejlődése, amint új tárgyak, új érzések gazdagítják; népies dalaiban kifejlett a forma tisztasága; amit átélt, abban az érzések sokszínűsége; a *Felhők* meghozták a gondolat értékét. Most elérkezik két legnagyobb érzéséhez: az

egyiket fiatalkora hozza meg, a másikat a kor-
szak szelleme.

Levert hangulatban többször ment gyógyulni falura, vidékre. Így járta be 1845-ben a felföldet. Berzeviczy Albert a kor romantikai irányával magyarázza nagy érdeklődését a romok iránt; ily helyi ihlet szülötte *Salgó és Szécsi Mária* lírai története. Most, 1847-ben nyár végén kelet felé indul két barátjával. Nagy-Károlyban fogadói szobája ablakából a szemközti ház kertjében egy szép leányt pillant meg. Este bál van, bemutatkozik neki. Szendrey Ignácnak, a Károlyiak erdődi inspektorának leánya, Julia. Művelt, érdekes egyéniség; Petőfit rég ismeri költeményeiből. Többször találkoznak, s midőn Szendreyék hazamennek Erdődre, a költő oda is kimegy, mintha a várat akarná megnézni, melynek ép részében gazdasági irodák voltak, emeletén a Szendrey-család lakása. Ablakaik a régi vadaskertre nyíltak, északra erdős rónaság, dél felől oda kékellettek Erdély bércsei. Juliának hízeleg a költő hódolata, érzi, hogy ,vigyázni kell a baloldalára' s mert ,egy kicsit majd elkésett a vigyázással', hűvösnek tettei magát. Petőfi úgy szeret, mint a felgyúlt Romeo: „Szerettem én már? Esküdd el, szemem!” Szeptember végén átadja a lánynak valomását: „Költői ábránd volt, mit eddig érzék, Költői ábránd és nem szerelem.” Jól ismeri

Julia lelkét: „... hiszem: van szíved, lángoló, Csakhogy az észnek jégpáncélja rajta, Miként a volkán tetején a hó.“ Julia sokat zongorázik, naplót kezd írni. Petőfi körül bokrával virít a vers; október elején egy bokrétában elküldi Erdődre, mint „az ősz utolsó virágait“. Julia félni kezd attól, „hogy komoly, tartós érzelem váljék belőle“. Érveket gyűjt érzései ellen. Fél, hogy „kiállhatatlanná válhatik előtte bármely lánc, mely őt röptében korlátozná...“ „... szebb és jobb a költő álmokkének lenni...“ Cserélgetik érzéseiket: mikor egyik vidám és bízó, a másik kételkedő, hideg. Mikor újra találkoznak a tó partján, a szomorúfűz mellett, „oly különösnek, szeszélyesnek mutatám magam, milyen nem is vagyok“ — írja Julia. Petőfi úgy megy el, hogy többé nem találkoznak; — Julia az ablakból kendőjét lengeti utána. Szerepet cserélnek: a költő csügg, eltemeti ábrándját, — Julia szívében kihajt a szerelem. Szerelmes leveleket ír naplójába; be is vallja szerelmét, fél is tőle; ő, a szenvedélyes lélek, éppen a költő szenvedélyétől döbben vissza. Megijed, ha e szerelem föllángol, bántja, ha lohadni kezd; mint a gyermek, ha tűzzel játszik.

A költő érzései rendszeren hűltek, amint egyre többet s többet vitt át belőlük verseibe; mintegy kifogy a kifejezésekből. Most minden

gondolata Juliához kapcsolódik. „Véres napokról álmodik“, — már lesz, ki megsirassa; ha régi vándoréveire gondol, — kedvese a talált kincs, mely gazdaggá teszi. Beck Károlynak, a német költőnek azt írta jelmondatául: Bettel-sack und Freiheit, — ez megfelelt eddigi életének; mostantól fogva jelszava: Szabadság, szerelem!

Télen messze esnek egymástól. Hír szállong Julia férjhezmenéséről; a költő összes költeményeit készül kiadni, irodalmi gondjai vannak. Mert a versírás természete, mint dalos madárnak az ének, most is sokat ír, főképp hazafias költeményeket; közben egy-egy könyved verssel hűtögeti szívét. Egyik ilyen verse: „Reszket a bokor...“ kezdetű, tavasz felé nyomtatásban kezébe jut Juliának; félig édes emlék ez, félig búcsúvétel. Juliára mind a kettő hat. Ez lett Galeottójuk, mely őket egymás karjába vezette. Julia hírt ad magáról, Petőfi egy erdői barátjának levelében. Naplójában „örültséghez hasonló indulat“-ról beszél, de atyja, kinek a verset megmutatta, eltiltja a válaszadástól. Naplójában írja le, mit felelne; eljut a szerelmes szív önfeláldozásáig. A költő levélben megkéri kezét; az apa egy évi várakozási időt szab. Petőfi Erdődön terem. Titokban találkoznak, „a tó felett, a fák alatt“. A leány szép és érdekes; környezete, a romla-

dozó vár s a pusztuló kert, hangulatos; Petőfi-
nek több versében, az *Apostol*ban is, a palota
és kunyhó fog kezet a szerelemben; a szülők
ellenkezése, az akadály, tilalom: mindez merő
romantika. A leányuk sorsáért aggódó szülők
könnyes szemmel engednek, őszre halasztva az
esküvőt. A költő versei sűrűn röpdösnek Erdőd
felé. Szeptember 8-án (1847), első találkozásuk
évfordulóján tartják meg az esküvőt. Feleségét
Koltóra viszi, egy kis faluba, Kővár vidékén,
a Lápos-völgyben, Nagybányától egy órányira.
Petőfi már járt ott, új barátjánál, gr. Teleki
Sándornál. „A táj olyan szép, mintha az én
képzeletem után alkotta volna a természet.“
Most megkéri barátját, adja át a kastélyt boldogságuknak s hagyja magukra őket. Negyven-
két boldog napot töltenek itt. „Oh, ezek
mámoros napok valának! és éppen ezért nem is
tudom, hogy töltek el...“ Egy szobában volt
a két íróasztal; Petőfi huszonkét költeményt
írt itt, Julia naplóját folytatta: „Nem esengek
a mult után, nem sovárgok szebb jövő felé...
jelenem elég, hogy elfoglalja lelkemet.“

A boldogság tetőpontján — lélektanilag
érthetően — beáll egy-egy percnyi lankadás;
a szenvedély szárnya is csügged néha. Az élet
prózája kopogtat az ajtón, az őszi hervadáson
a múlandóság érzése rezdül át. (*Az ember.*)

„... a virágok már elhervadtak... az idő halad, oly vén házas vagyok már (öthetes), maholnap talán már bölcső jön a házba s utána nemsokára koporsó“ — írja a költő egy barátjának. Érzései a *Felhők* óta sokszor járnak leverő gondolatok kíséretével, a halál kísértete egyre sűrűbben jelenik meg előtte. Így születik meg a *Szeptember végén*, mely magába szívja összes koltói verseit: az ősz és a mulandóság hangulatát, örök szerelme fogadalmát s a beteljesült boldogság kétségeit; a vers varázsát fokozza, hogy a jóslat betelt: a korai halál és az eldobott fátyol is. Egy elborulás hangulata ez, de ő minden hangulatának hangot ad. Boldog versek áradnak nyomában: „Elértem, amit ember érhet el...“ — prózában is: „... az én mézesheteim a sírig fognak tartani.“

Szerelmi regényének minden hangulatát, összes fordulatait feltárta verseiben, sőt az *Uti levelekben* is. Vallomásait mohón és gyönyörűséggel olvasták s üdék maradtak máig. Nem láttak azelőtt ily közvetlen, ily természetes verseket. A költők a szerelemről inkább mint elvont érzésről, fogalomról beszéltek; Petőfi egybeforrasztotta az étellel, az ideál helyébe élő alakot állított. A szerelem életét tárta ki, föllángolását, incselgését és kétségeit, durcáságát és kifáradását, mindezt a való élet mozzanataiban, lefestve a szereplőket, s tájképe-

ket, kis jellemrajzokat, egész jeleneteket vonva versei körébe. Minden költőivé vált körülötte, mert maga költő volt; életrajza voltakép új meg új érzések feltűnése költeményeiben. Érzéseivel megszépítette nemzedékek szerelmét. S szerelmes versei nem apadtak ki a házasságban sem. Gyulai Pál mutatott rá, hogy ő állította lyránkba a szerető alakja mellé a feleséget, a szerelmi mámor nyomába a házaselet boldogságának képét. Szinte játéknak veszik az életet; amint eljátszák „multjok jelenéseit”, máskor, amint felesége nevenapján köszöntőre készül. Boldogságukat oly áradó versek mutatják, mint a *Mosolyogj rám!* és *Minek nevezzelek?* Julia érdekes lénye ébren tudta tartani a szerelmet. Naplója őt is költői léleknek mutatja; később maga is írt verseket. A költő világnézete megváltozik. Verseiben többször leírta a szegény vándorlegényt, magát, aki fiatalos vidámsággal, kedves daccal hány fittyet a nyomorúságnak, most *Bolond Istókban* révbe ér, s a boldogság ölébe hajtja fejét. Az optimizmus kátéja ez. A bizalom világnézeté emelve; a küzdelem idyllhez érve. Önéletrajz ez, ének a boldogságról, — szerelem-vallás Juliához.

S mintha a sors csak arra várt volna, hogy szerelmét megélje és kiénekelje, Európaszerte kezd fellángolni másik eszménye, a szabadság. Összefűzi azt szerelmével. Koltón ölében tartva

kedvesét, a szabadságharcokról gondolkodott; amint a 48-iki februári párizsi forradalom szikráit felénk hordja a szél, ezzel toppan felesége elé: „Varrd meg ezt a zászlót, feleségem! — Ha ilyen szép kéz varrja meg, A győzelem belé szeret“. „Feleségem mindig buzdítólag áll gondolataim, terveim előtt, mint a hadsereg előtt a magasra emelt zászló“ — mondja. „Míg én az egyik asztalnál a *Nemzeti dalt* írtam, feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának.“ Március 15-re virradó éjjelen „bátor, lelkesítő, imádott kis feleségével“ tanácskozik, hogy mit kell tenni; a költő természetesen a sajtó felszabadítását látja legfontosabbnak. Ő e nap vezére s „nem cserélne Napoleon dicsőségével“. Most szabadon írja éles köztársasági verseit, izgató balladáit; egyik lázító verseért Bécsből „intézkedést“ kívánnak az igazságügyminisztertől; — Deák az aktát „Levél-tárba“ utalja. Fellép szülőföldjén országgyűlési követnek; megbukik; e keserű csalódásból vizsát néhány életrajzi vonást a testetlen forradalmi láz költeményébe, *Az apostolba*. Jelszava megint átváltozik, most: haza és szabadság. Elégedetlen az országgyűléssel; Jellasich előnyomulásának hírére csak a kardban bízik. Őccse is katona; atyja zászlótartó volt a pákozdi csatában, a sereggel Parndorfig üldözte a futó ellenséget; ott a táborban a költő

is megfordult. Álbarátok és irigyei újságokban is kérdezzetik: mért hagyja rozsdásodni kardját? Feleségét Erdődre viszi s elbúcsúzik tőle:

Isten veled, szép ifju hitvesem,
Szívem, szerelmem, lelkem, életem.

Egyre hangosabban fújja riadóit, de gyakori köztük egy-egy édes hang feleségéhez, halk és gyöngéd, mint altató zene, vagy még annál is lágyabb, csak szívdobogás. (*Három madár, Szeretlek, kedvesem!*) Haza is fut feleségéhez engedelem nélkül, Debrecenből, ahol mint nemzetőrkapitány. újoncokat tanít. A vesztett csaták, Buda eleste hírére Kossuthhoz folyamodik, hogy Bem győzelmes seregéhez mehessen. A vizaknai, dévai csatákban nyeregtelen lovon, tollas Kossuth-kalapban hordja a parancsokat, csatadalával buzdítja a legénységet. Rajongott Erdély felszabadítójáért; költeményeinek hőse most Bem, a székelyek, az erdélyi hadsereg. Bem is szerette, fiának szokta szólítani, s hogy a csatatértől távol tartsa, többször futárnak küldte a kormányhoz. Mintha a sors be akarta volna tölteni rövid életében minden vágyát: a szerelmi boldogság után azt is, hogy a szabadságért harcolhasson.

Az orosz benyomulás hírére, a kormány menekülését látva, kis családjával Mezőberénybe megy. Tétova röpdös, mint a fecske

a viharban. A hírre, hogy az oroszok arrafelé közelednek, Aradra készül. A felfogadott szekér rúdja eltörik, az indulás másnapra marad. Ekkor, készülődésük közben, arra megy szekeren Bem hadsegéde s Egressy Gábor; Bemhez hívják. „Fatum szerint történik minden“ — mondotta, s a szekeret Erdély felé fordítja. Családját Tordán hagyja, maga nem szakad el többé Bemtől.

A segesvári csata reggelén, Székelykeresztúron, házigazdája leányának kérésére elszavalja egy versét, az *Egy gondolat bánt engemet . . .* kezdetűt; „ott essem el én, a harc mezején“. Ez a sors még aznap betelik rajta. Bem a tartalékhoz rendelte, de ő azt mondta: „Nem akarom, hogy távol legyek a végcsapástól“. Még látták, amint egy hídról a csatát figyelte; menekülés közben is, lengő zubbonyában futni; híre járt, hogy egy bajtársa kengyelébe emelte, de ő a kukoricásba futott, s társa még látta az üldöző orosz kardjának villanását.

A megmenekültek Marosvásárhelyen verődtek össze. Bem és mindenki Petőfit várta.

Nem látta többé senki.

Élete fölért a tetőpontra.

E csatatéri halál, e nyomtalan eltűnés szinte művészi része csodálatos pályafutásának: örök-élőn és örök-ifjan tartja alakját.

Nevének viselői sorra kihaltak: szülei, felesége, fia, testvéröccse. Őt a sors kivette az idő és az elmulás hatalma alól.

2. KÖLTŐI EGYÉNISÉGE

Vannak irodalmak, melyek hatalmas folyamok módjára hömpölyögnek századokon át, tükrözve a parti életet s bőven hordva árjukban gondolatok aranszemcséit. Ez vonzotta Tainet, mikor egy irodalom folytonos, szerves fejlődését akarta vizsgálni, az angol nemzetéhez, mely „egész élete folytán igazán gondolkozott és igazán írt“. — Másutt viszont lassan gyűl fel az irodalmi erő a mélyebb rétegekben, s egyszerre napvilágra törve, hirtelen dagad folyóvá s ömlik a világirodalom tengerébe, ott is megtartva színét és áramlását, mint az orosz irodalom, mely valójában alig egy százada bukkant elő s évtizedek alatt jutott gazdagságának tetőfokára.

A mi irodalmunkban egyesül ez a két sajátság. A középkor legendáitól fogva, a reformáció hitvitáin, a török hódoltságon és kuruc harcokon át a XVIII. századvégi reformeszmékig s azóta is híven kíséri a nemzet életét. Medrét eleinte közös európai áramlatok töltik be, mint régiebb századokban mindenütt, de sodruk közt megérik saját forrásainak buzgása,

keskeny pásztákban tulajdon színe. Idegen mintákra magyar tárgyak szólaltak meg, nemzeti érzés sajgott bennök; íróinkat nemzeti cél vezette, ha latinos, franciás vagy német ízlés szerint is. A történelmi tárgyak és hangulatok közt Kisfaludy Sándor és Csokonai dalaiban megszólal a puszták hangja is, tétován, mint a furulyaszó Bánk bán vívódása közben. E nemzeti irányú lassú fejlődést egyszerre gyors rázkódás sietteti.

A mult század elején a nemzeti érzés forrongása az irodalomban is új bérceket emel, vízválasztó gerincet. Künn rekednek a százados minták és szabályok, a sok utánzás és kölcsönhatás, melyek a művelt nemzetek irodalmát századokon keresztül egyformává tették, s az új bércek ölen önerejéből indul virulásnak a nemzetek saját szellemű irodalma, melynek eleven forrása a népben gyülemlett föl. Európaszerte a nép felé fordul a figyelem irodalomban és politikában. Fölélednek a nemzeti hagyományok s a hazai hang; Vörösmarty az idegen formájú *Zalántól* a népies szellemű *Csongor és Tündéhez* fordul (1831). Percy és Herder régi nyomán nálunk is gyűjteni kezdi a népköltészet virágait Erdélyi János; a próza-elbeszélésben tért hódít a nép; a színpadon kialakul a népszínmű. S amint Percy egyengette az útját Burns megértésének, amint a Herder

megnyitotta forrásokból merítettek Bürger és utódai, amint a franciáknál az utcák dalait csi-szolta kristályokká Béranger: úgy szólalt meg nálunk a nemzeti ébredés korában a nép nyelvén Petőfi, s néhány évvel későbben Arany. Ők ketten népünknek addig lappangó költészetét emelték művészivé, minden ízében nemzeti költészetet teremtve s egyszerre tökélyre víve azt, oly hirtelen és könnyen, hogy a fejlődés szinte természeti erő munkájának tetszik.

Költészetünknek nemzeti szellemben való újjászületése azért történhetett oly gyorsan és sikerrel, mert két ily lángszellem munkált rajta egyszerre, mint a német irodalom fölemelésén Goethe és Schiller; de Petőfi és Arany még inkább egy szellemben forrtak össze. Ők ketten kiegészítik egymást; nemcsak egyénileg, amit Gyulai oly szépen fejtegetett, hogy „Arany ifjúságát a Petőfié pótolja, a Petőfi férfikorát az Aranyé“, hanem természet dolgában is, mert egyikük a forró vérű, tüzes magyarnak, a másik a higgadtabb és csendesebb típusnak képviselője; s ebből folyólag művészi tekintetben is Petőfi az ifjúság és hév költészetét, líránkat teremtette újjá, Arany a nyugodt epikai műfajokat. A fiatal költő tehetsége hamar feltűnt, rohamosan fejlődött s az új irány varázsa meghódította a közönséget, az addiginál szélesebb körökben. Legelső verseit a szí-

gorú Bajza közölte; Vörösmarty rögtön érdeklődött szerzőjük iránt s nagy költőt jósolt belőle. Deák Ferenc 1847 körül több költeményét könyv nélkül elmondta látogatói előtt.*

A műbírálat lassabban jött tisztába jelentőségükkel; eleinte az egyes költői jellemvonásokat is félreismerték.

A bírálók bírálói utólag élesen kárhoztatják az első kritikákat, melyek — 1845-ben — Petőfinek „prózaíságot“, „durvaságot“ vetnek szemére, „a költészettől való elpártolást“, s népköltőnek, sőt pörköltőnek nevezik. E bírálók jól láttak, csak rosszul értékelték, midőn Petőfiben a magyarost és népiest gáncsolták. Egy jószándékú barátja Arany népies elbeszéléseiből is szerette volna kigyomlálni a népies kifejezéseket. Ez a régi ízlés szava volt, mely

* Ez érdekes adatot Balogh Jenő volt igazságügy-miniszter úrnak köszönöm. Atyja, Balogh Gábor ügyvéd, 1848/49-i honvédfőhadnagy, jegyezte föl a következőket: „Zala vármegye 1848-ban engem is felküldött (tudniillik jurátusnak az országgyűlésre). Az országgyűlés végeztéig minden nap alkalmam volt Deák Ferenczczel érintkezni. Ezt megelőzőleg szerencsés voltam Deák Ferenczczel érintkezni patvarista koromban (1845—46-ban). Kehida szomszédságában hitelesítettük Korlátszeg tagosítását s ekkor az egész küldöttséget meghívta magához ebédre. Ebéd után a könyvtárban szolgálták fel a fekete kávé, szivart. Ekkor láttam a nagy szobának mind a négy falát könyv-állványokon nyugvó könyvekkel megtelve és hallottam Deák Ferencztől Petőfinek csak akkor megjelent költeményeiből többeket könyv nélkül elmondani.“

ebben csak divatot látott, nem lényegét. Petőfi összes költeményeinek megjelenésekor, 1847-ben, a szélesebb látókörű bírálók ezt már alapvonásul emelik ki, s elismeréssel. Pulszky Ferenc jól jellemezte azzal, hogy Petőfi „musája a magyar köznép regéiben élő királyleány, ki mind a mellett, hogy haja arany, könyűje gyöngy s mosolya rózsabimbó: mégis mezítláb megyen le a patakra, hogy kedvesének ruháját mossa, s piros csizmát ölt vasárnap, midőn templomba készül; egyébiránt hétköznap reggeltől napestig dalol.“ Báró Eötvös József már a bírálók tévedésének okára is rámutatott: „Petőfi népszerű a közönségnél, mert magyar; nem népszerű kritikuskaink nagyobb része előtt, mert kritikánk eddig minden művet egészen idegen szempontból s szabályok szerint ítélte meg...“ A népnemzeti irány kritikai harcosa, Gyulai Pál, csak Petőfi halála után érkezett el, megmagyarázni (1854.), hogy a nemzeti nem más, mint a népies, megtisztítva s művészivé emelve. Ezt így Aranyról szólva mondja, de mindkettőjük művészetéből vonta le. Petőfinél valóban a népköltés az anyakőzet. Neki egyet jelent nemzet és nép, magyarosság és népiesség. Legelső levelében azt írja Aranynak, költői bemutatkozásul: „A népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy azt tegyük uralkodóvá“. A népiesség e kultuszában összehatott

magyar érzése, származása, a kor demokratikus áramlata, költői ösztönének sugalma s az újság varázsa is. A népköltészetből indulva, magyarrá tette egész lírai költészetünket, formában, tartalomban, érzésben. Múzsája vállán, midőn az élet e vizében megmerült, nem maradt szárazon egy tölgylevélnyi hely. „Mintha a népszellem géniuszává válnék, ott zeng dalaiban minden, mi a magyar nép kedélyében, életében költői“ — írja úttörő tanulmányában Gyulai. Ő Petőfit kivált mint a specifikus magyar dal megalapítóját méltatta. E téren szólalt meg az új költészet legelőször, legközvetlenebbül.

Orlay beszéli, hogy pápai diákkorukban, 1842 nyarán, egy zöldséges dereglyén együtt mentek a Dunán fölfelé, Dunavecseről Pestre; éjszaka kiszálltak a partra, s Petőfi egy nótás-kedvű parasztlányt megtanított a maga első népdalaira. Így kelt szárnyra legelső dala a róna fölött, ily természetesen szállott szét valamennyi. A népdalok régi melódiái ismerősökként vitték szájról-szájra az új szöveget; a nép a magáénak nézte s egyet Erdélyi már a nép ajkáról vett föl népköltési gyűjteményébe. Ajkán önkénytelenül fakadt a népdal; magában, emlékeiben találta sajátságait, tanácsadók csak félrevezethették, mint Bajza, mikor azt javasolta, hogy népdalait is mértékre vonja.

Pályája elején, különösen 1843—44-ben, érzései népdalokká olvadtak; ezzel soha sem is hagyott föl egészen. Nála ez nem volt szobaköltészet, mint azoknál, akik keresett érzések kedvéért idegen mezbe öltöztek, drámaíró módjára, mikor például az apáca gyötrelmeiről írtak; ő nem öltött ezzel álarcot s nem vetkőzött ki magából, még akkor sem, mikor Pönögei Kis Pál nevével egész pitykés, darutollas alakot rajzolt népdalai alá; saját érzéseit fejezte ki s ez természetes megnyilatkozása volt, mert a népdalon nőtt s öntudatlanul mentek át vérébe vonásai. Magába szívta a népdal költői sajátosságait, a festői kezdősorokat, a hangulat felolvadását a természet rokon képeiben, a gondolat játszi ritmusát, a képzetek gyors és könnyed egymásba fűzését, ezzel az eleven haladást, drámaiságot. S a népdal e költői sajátosságai nála megszépülten, sűrítve és kristályosulva tűnnek föl, mégis halmozás és keresettség nélkül. Abban a későbbi népdalában például, mely így kezdődik:

Száll a felhő magasan, magasan.

Az én rózsám messze van, messze van —

megvan a festői kezdősor, a magasan szálló felhő képe, mely egyszerre érzékíti távoli kedvesét és az ő szálló gondolatát; a távolságot és panaszt még erősíti a népies ismétlés; de ami

a népnél kevésbbé szokás, a költő az egész verset e hasonlatból fűzi, vonásról-vonásra szállva, s ezzel párhuzamosan gondolatról-gondolatra; szóba áll a felhővel, üzen véle kedvesének, ami mind népi vonás, s üzenetében kitarja égő szerelmét. — Van Gregusznak egy verses meséje a népmeséről, mely az egész népköltészetre illik; egyetlen sor az egész: Koldusruhában jár királyi lány; a második sor már a tanulság: Olykor becses, mi külsőkép silány. — Petőfinél a népdal leveti Hamupipőke-köntösét, ünneplőt vesz s aranycipellőt húz, ami tündéri varázslattal mind belefér egy kis dal dióhéjába.

Később a műdalra is átvitte a népdal sajátosságait s világos szerkezetét. Népdal sem alkalmibb, közvetlenebb, mint az ő megszólalásai:

Azokon a szép kék hegyeken túl
Fogsz te élni, kedvesem, ezentúl...

A nép módjára eljátszik a gondolat szál-longásával; egyik költeménye így kezdődik:

Mi van innen távol? A Tisza.
Mi van a Tiszán túl? Hortobágy.
Hortobágyon túl? Egy szép leány,
Kihez lelkem visszavágy!

Szakasztott párja ez a csurgói házról szóló népdalnak, csak hogy a költő tovább száll: érezni, mint siet oda képzelete, mint mulat el ott azután, ágról-ágra, képről-képre szállva.

Egy vonással rajzol tájképet, mint a népdal, egy-két sorban egész idillt, puszta kimondásával, mint ültek együtt „a tó fölött, a fák alatt“, a pusztuló kertben, a vár tövén. Jelenítő ereje bámulatos. Ha felkiált: Tedd le bojtár, a subádat! — rögtön két szereplő személyt látni, hozzá a mezőt, a legelésző nyáját, érezni a kötekedő jókedvet, a tavasz lehelletét. Salamon Ferenc fejtegette, hogy legkitűnőbb lírai költeményeiben „párbeszédet hallunk, mely az őt illető résznek elmondásából áll“, sőt legtöbbször „nem is annyira elbeszéli jelen állapotát, mint inkább eljátssza előttünk“. Ez is a népdal sajátja, de ő tovább fejleszti; *Feleségem nevenapján* c. egyszerű verse is jelenetté válik, mintegy köszöntőt mond, s hozzákészülődését is elmutatja. Egy másik versében feleségét is hívja: „Játsszuk el a multnak jelenéseit“; szereti a megtörténtet így újra átélni, emlékezés helyett föleleveníteni. Oly egyszerű vers is, mint az *Anyám tyúkjá*, voltaképen népes jelenet: előttünk a tyúk és kutya, az egész szoba, lakóinak élete, a gyermeteg tréfálkozásban a költő gyermeki szeretete is. Versei kitágulnak a bennük duzzadó élettől, mint a mondában a szellemek gyűltén a tudós Hatvani szobája.

Így éled meg nála a táj- és életkép is. Jöttére elporladnak az antik allegóriák és metaphorák, elhervad Ceres koszorúja s a bíbor

thyrsus és költőivé válik a sudár jegenye, a vándor darvak csapatja, a róna ,száraz tenger'-én a szélmalom forgó vitorlája. S e tájakon megpezdül a nép élete, egyszerű emberek özönlenek elénk: a szerelmes kisbéres, az elbúsult juhász, a küszöbön guggoló anyóka. Régi ismerősök az életből, de új alakok a költészetben. Mindezt oly elevenen, oly jellegzetes, örök vonásaikban rajzolta, hogy e képek ma is élők, élőbbek a valónál, mert bár egy század forgásán sok megváltozott, eltűnt a vasúttalan Alföld, a csárdák és betyárok világa, változott a nép életmódja és gondolkozása — ma is ilyenek látjuk a pusztát s fiait.

Megtette az első lépést a népies-nemzeti felé az elbeszélő költészetben is. *János vitéz*-ben a népmesét emeli költőivé, *Szilaj Pistá*-ban a népies verses históriát. E mezőt is bő lírai árja termékenyíti, nemcsak hogy magát látni *Bolond Istók*ban, ép úgy, mint *Az apostol* lázongásában, hanem mert mindezt a természet, haza és szülőföld s az egyszerű nép szeretete sugallja s vonja be költői varázssal.

Líráját is magyar alakok és a magyar élet vonásai színezik tartalmilag, sőt érzésvilágát is a magyar lélek sajátságai árnyalják. Szerelmi líránkból egyszerre eltűnnek a Daphnisok és Chloék, akik pusztá nevek voltak s élő alakok jönnek helyökbe, akiket a hazai élet viszonyai

környeznek, mint Zsuzsikát, saját sorsuk van, mint Etelkének, egyéni vonásaik, sőt szeszélyeik, mint Juliának. A klasszicizmus hűvös kimért-sége s az olvadó német érzelgősség helyébe a kedély változatosságát tárja fel, magyaros színekben, a majdnem féktelen kedv és bánat végleteit, a hév és gyöngédség, a lobogó szenvedély és megható érzékenység vegyületét, játszitréfából hirtelen elborulásba csapva át, mint mély érzelemből keserű dacba, a magyar sírva-vigadás módjára, s forró érzését mindig kényes erkölcsiséggel párosítva, ami szintén magyar jellemvonás.

Így formálja át egész költészetünket nemzetibbé és népiessé, formában, tartalomban és érzésben is, kibővítve határait minden irányban. Költészetünk az ő és Arany génuszának hatása alatt egészen magyarrá vált. Úgy járt, mint a mesében a tündérleány, aki levetette hattyúköntösét s többé nem találja és nem tud újra elváltozni.

A népköltéssel s ezen át a magyar jellemmel rokon költészetének két fővonása: az egyszerűség és őszinteség, melyeket egyértelemmel emeltek ki Gyulai Pál és Salamon Ferenc. Oly egyszerű, hogy versei nem szorulnak magyarázatra a nép előtt sem. A nép élő nyelvét emelte föl, mely azóta sem változott, s frissen tartotta költészetét. „A gondolat merészsége mellett szó

és rím szerény egyszerűségű“, mondja Salamon; ezt nevezi ő a stíl. őszinteségének. Mintha csak el akarná mondani, amit érez, s a hatással nem törődne. A szónoki dagály korában ez újság és különös érdem volt. A szerkezetben sem ismer fortélyokat. Versei alaprajzában nincsenek zugok és fülkék, minden egy öntésből való. Prózai beszélei szinte a túlságig egyenesek. Költeményeinek szépsége nem a pepecselésben, hanem éppen a folytonos haladásban áll. Míg gondolkozott, rendesen valami tárggyal labdázva járkált. Verseiben is van ebből valami: fölkapja az eszébe ötlő gondolatot, megvilantja, s megy tovább. — Bensőleg is egyszerű. A legáltalánosabb érzéseket fejezi ki, amelyek „olyanok lesznek évezredek múlva, amilyenek voltak évezredek előtt“. Nincs rajtuk a kor divata, cicomája, ami avul; egyszerű leplökben természetes szépségükben állanak előttünk, mint az ókor szobrai. Nem vizsgálta érzéseit sejtésként górcső alatt: kitárta egész szívét; nem számítgatta a csillagok útját: az égre nézett és dalolt. Verseibe mindenki a maga érzéseit foglalja, mint az imába.

Másik vonása az *őszinteség*, bensőleg ugyanaz, ami külsőben az egyszerűség. Maga mondta magáról: „Születésemkor a sors az őszinteséget bölcsőmbé tette pólyának, s én elviszem magammal a koporsóba szemfedő-

nek.“ Őszinte a szó minden értelmében. Egy benne a költő és az ember. Versei mind alkalmiak, a körülményekből fakadnak. Azt mondták, hogy a versek alá írt keletről vándorlásai nyomán meg lehetne tanulni Magyarország földrajzát; igazán meg lehet belőlük tanulni a költő életrajzát. Ő az első lírikus nálunk, aki egészen föltárta életét. Fiatalkori küzdelmeinek, szerelmének, házasságának egész története benne van verseiben; levelei és Julia naplója minden részletet igazolnak; forradalmi hevét, harci riadóit halálával pecsételte meg. Egész költészete napló, még pedig ritka őszinte napló. Őszinte nemcsak abban, hogy mindig igazat mond, hanem abban az értelemben is, hogy mindent elmond. A közönség elé viszi barátságait s azok megszűnését, családi boldogságát, pörlekedését a szerkesztőkkel, haragját kritikusi ellen. Így támadnak ellenségei. Verseitől gyógyul, mint a mézgafa a sebe nyomán kicsorduló balzsamból. Erényeinknek is megvan fonáka; s mint némely ember hiúsága abban áll, hogy nem hiú: ő is túlságba vitte az őszinteséget, egész a fitogtatásig. De gyarló vonásaiból is ráismerni az emberre, mint a tanítványok Emausban arról ismertek rá a Mesterre, amint a kenyeret megtörte.

Mindebből bizonyos egyhangúság következne, s ellenkezőleg, költészete merő *változatlanság*. Ritkítja párját a világirodalomban is.

Arcán nincs oly szinte odafagyott vonás, mint a szivárgó könny Musset arcán, aki a költő hivatását abban látta: faire une perle d'une larme. — E változatosság egyik magyarázata: *kalandos életének tarkasága*. Musset mondja, hogy aki a maga életéről akar írni, előbb élnie kell (*La Confession d'un enfant du siècle*). Az első komoly megjegyzés, mely az alig föllépett fiatal költőről esett 1844-ben, mikor élete sorsát még költeményeiből kellett kiolvasni, éppen azt érzi ki, hogy „neki oly életének kell lenni, hol közel van hozzá minden költői anyag, s nem kell zaklatni a fantáziát képekért s érzésekért“. Az iskola padján már obsitos katona és hányatott vándorszínész; azután kedvese elvesztése és szerelmi csalódás töre sebzi; üldözi a nyomor és dicőség öleli, megízleli a szerelem mámorát és a családi boldogságot, elragadja a politika s kardot kötve siet a csataterre. Minden nap új élményt hoz neki s minden élmény új érzéseket.

Bensőbb nyitja e változatosságnak: *lelki világának gazdagsága*. Fiatal szívét huszonöt éves koráig átjárja minden nagy érzés: a szenvedések és csalódások egész a világfájdalom- és kétségbeesésig, a szenvedélyek ihlete s az alkotó erő öröme a jövőbelátásig. Mint a Paradicsom-kertben megfértek egymás mellett a föld összes lakói, szelídek és ragadozók: lelkében is ellentétes érzések laknak: sötét kétségbeesés és kiolthatat-

lan remény, gyöngédség és szilajság, az ellágyulás tőszomszéd a lázongással, a természetben felolvadó áhítat a forradalmi tűzzel. Csatadalai közé oly elmerengések vegyülnek, mintha egy más, szellemvilág hangja suttogna.

Mind e változatosságot híven kifejezi *költői adományának csodálatos gazdagsága*. Benyomásai mintegy önkénytelenül alakulnak dallá. Mint van, aki néha hangosan gondolkodik: ő folytonosan hangosan érez. Kezében a vándorbot kivirágzik s a kardcsengés zene. A teremtmő erő különbözőképen munkál: hol nagy erővel, tengert öntve és tűzhányókat nyitva, hol könnyen, szinte észrevétlenül, mint mikor egy langy esőre lombot fakaszt a fán s elárasztja a mezőt virággal. A művészetben is ily különbözőkép testesül meg Michel Angelo és Rafael, Beethoven és Mozart, Arany és Petőfi egyéniségeiben. Amazok emberfölötti erejű, de tépelődő és vívódó művészek; emezek ifjan, játszva végzik el életük művét, szinte önkénytelenül, s a művészet mosolyog örömében, hogy megszólalhat. Petőfi dalai szinte maguktól teremnek, mint a virág a mezőn, melyek virulását természetesnek találjuk, pedig minden szál Isten csodája.

E dús áradásban folytonos lelemény, újság, *fejlődés* van. Nem állt meg a népköltészetnél, mint Burns, aki csak egy lépéssel ment tovább.

A népköltészet hangján s könnyedségével meghódította a műköltészet formáit, területét. Az egyszerű köntösben csupa műgond és tanulmány. Ismerte és tanulta a külföldi irodalmakat Horatiustól Goetheig s Bérangerig. Nem dolgozott oly könnyen, mint munkáiból hiszik. Arany beszélt Gyulai Pálnak, hogy Szalontán időztében szobája tele volt apró papírdarabokkal, melyekre egyes gondolatok és sorok voltak följegyezve. Bár kész költő, amikor föllép, — hiszen legelső költeményei közt oly gyöngyök vannak mint a *Hazámban* és a *Távolból*, — egyre keresi a gazdagodást formákban, a hosszabb lélegzetű szerkezet, magasabb műfajok felé, a daltól az ódához; fejlődik érzésben és gondolatokban. A bordalt például hagyományul vette régebbi költészetünkből, s eleinte szorgosan művelte, de meglepő változatossággal. Első ily verse, *A borozó*, anakreoni játszi elmélkedés, Bajza modorában, a *Dísznótorban* már alkalmoszerű; a *Hortobágyi kocsmárosné* dalában szerelmi felindulással párosítja, ami természetes kapcsolódás, a *Rég veri már a magyart a teremtő*... hazafi keserűséggel, ami hagyományos. Az *Egri hangok* a fiatal jókedv kitörése, a *Felköszöntés* a kétségbeesés fölkiáltása; a *Búcsú Kúnszentmiklóstól* a vigadó társaságot rajzolja, az *Ivás közben* a mámor komikumát. Később mintegy realizálja e hangulatokat s életképekbe

önti; ilyen *Pál mester, Ambrus gazda, a Szomjas ember tünődése*. Ily leleményes tud lenni egyetlen tárgy körében. Hányszor írta le az Alföldet s nem esik ismétlésbe, mert egyre mélyebb színekkel fest. Eleinte jobbra külső vonásokkal rajzol, utóbb személyes kapcsot talál; az Alföld rajzában gyermekkori emlékei elevenülnek meg s öntenek lírai meleget a képre (*Az alföld, Szülőföldemen*). Majd politikai érzületét viszi bele, midőn *A csárda romjai*-ban a pusztát a szabadság képévé emeli, majd a nép iránti szeretetét, amint az egyszerű élet boldogságát szinte rousseau-i világszemlélettel rajzolja, mint a *Szomorú éj* végszakaiban, ami különben visszatérő gondolat nála. (Pl. *Az erdei lak.*)

Érzései folyvást mélyülnek s színesednek. Szerelmi lírája Etelka koporsója mellett soká aknáz ki egy helyzetet; később változatos lélektani mozzanatokot ragad meg, s egy-egy pillanat tükrében a szenvedély hullámzását és fejlődését rajzolja. Közlékenysége önkénytelenül új tárgyakat von költészete körébe. Nála szóval meg irodalmunkban a gyermeki szeretet, e motívumot Toldy Ferenc már 1845-ben kiemelte a barátsággal együtt; Négyesy a testvért említi; Kisfaludy Sándor óta ő állítja először a szerelmi lírában a kedves alakja mellé a feleséget, az epe-dés és mámor nyomába a családi élet képeit. Határozott irányba fordítja általánosságban

mozgó hazafias költészetünket, s szorosabb kapcsolatba hozza az élettel.

Első hazafias énekei megannyi szerelemvallás a hazához, mint a *Honfidal*, merő általánosságban; később határozottabb tartalmat nyer a nép szeretete; 1846—47-ben a magyar politika eseményei, vagy inkább tétlensége, elkeserítik, s izgatni kezd forradalomra; egy időre elmerül szerelmében, azután ezt az érzését is összeolvasztja hazafi, sőt forradalmi érzésével: míg keblén felesége álmodik, ő a szabadságharcok történetét lapozza; végül az európai szabadságharcért lelkesül, saját ódái mellett lefordítja Béranger *Képzelt utazását* a görög szabadságharcról, melyben Byron is küzdött. Verseit katonáknak nézi, kik ez eszményért küzdenek, (*Rongyos vitézek*), ebben látja a költők feladatát. (*A XIX. század költői*). Az ige testté is válik: elveti tollát s kard után nyúl.

Így fejlenek, mélyülnek érzései. Költészetének egyik bűbája e változatosság és fejlődésképesség. Mi vált volna belőle, ha új benyomások érik, ha megéri a férfikort, az elnyomott könny és elfojtott remény éveit, ha öregszik, ha a halálra gondol? Így is ő a világirodalomnak talán egyik leggazdagabb s mindenesetre — rövid évei alatt — legtermékenyebb lírikusa.

E *termékenység* önkénynt következik bő és változatos lírai eréből. Annyit írt, hogy közlé-

sükre nem is volt elég lap, nagyrészüik egyenest köteteiben látott napvilágot. E termékenység hozzátartozik nagyságához, mert a bánya kifogyhatatlanságának tanúja; hozzátartozik hatásához is, mert máskép hatnak a versek szét-szórta, egyenként a lapokban, mint testvéreik közt, bokrétában. Különösen az ő versei csapattostul bukkannak föl neve említésére, s kézen fogva vezeti maga után egyik a másikat. Egy-egy verse magában szinte nem is egész, nem jelenti őt, — csak mintha egy ital vizet merítnénk a folyóból.

Költői egyéniségének varázsát növeli *emberi egyéniségeé*. Ritka az igazi egyéniség, s az sem mindig megnyerő. Neki is voltak haragosai, de amint költészetében élénk tárul, egyéniségének vonzó erejét hatása főforrásai közé sorozza Beöthy Zsolt. Ez egyéniségnek két fővonása, hogy *érdekes és szeretetreméltó*. Nincs benne semmi kicsinyes, köznapi vonás. Érdekes szilaj jókedvében és mélabújában, érdekes szótlan szenvedése és ádáz haragja, legérdekesebb folytonos lelkesülése. Érdekes egész élete, minden mozzanata. Érdekes a katona, aki Horatiust hordja patrontásában és Schillert csákója alatt, s az őrhelyen verssel írja tele a faköpenyeget; érdekes a faluzó vándorszínész, aki keshedt köpenyge alatt halhatatlan verseket rejteget; aztán holt kedvese ravatala mellett; az erdődi vár

pusztuló kertjében szerelméért küzdve, a Múzeum lépcsőjén, *Nemzeti dal*át szavalva; Bemhez sietve, a szabadság és halál mezejére, elesve kozáklándzsával szívében, s huszonhat éves korában fölemelkedve a világ legnagyobb költői közé.

S hogyan volna szeretetreméltó ez a nélkülöző diák és vándorszínész, aki fumigálja a nyomort és dicsőségről álmodik; oly gyöngéden szereti szüleit, mint tűzzel kedvesét, s a csata-térről is róluk gondoskodik leveleiben; őszinteségével szerzi barátait és szókimondásával ellenségeit; aki elragadtatással üdvözli s barátságába fogadja vetélytársát; aki mindig csak áldozatot kínál és nem követel magának semmit; akinél a harag csak a szeretet és lelkesülés fonáka, s akinek élete csupa küzdelem és lemondás, csak kettőről nem mond le soha: hivatásáról és önérzetéről? A szeretetreméltóság pedig nagy érdem; két nagy mesemondó, akiket társaik magvasságban, élethűségben, lélektan dolgában fölülmulnak, Dickens és Jókai, ennek köszönik maradandó varázsukat.

S van egyéniségének még egy hatalma: az, hogy *egészséges lélek*. Ment szenvedéstől és különködéstől: reális és emelkedett egyszerre. Nem esett rabjául irodalmi divatnak vagy hóbortnak; a túlzott idealizmus és romanticizmus korában egyszerű és természetes maradt s nem öltött

magára hamar avuló vonásokat. A korszak betegsége, a pesszimizmus, csak a *Felhők* írásakor hagyott rajta nyomot, azt is hamar kiforrtta. Könyve a bizalom és remény könyve. Maga mondotta: „kicsiny tűz vagyok a haza éjében, de tűz vagyok; s csak egy szót olvashat a nemzet a sors könyvében fényemnél, de ez az egy szó a remény!“ — Áldott, ki e szomorú földön a remény magvait hinti!

Hatását a maga korában *korvonások* is támogatták. Bár maradandó, időszerű is volt. Korszerű volt költői föllépése, a nemzeti érzés korában a nemzeti költészet föllendítése, a demokrácia idején a nép fölmagasztalása s költészetének fölemelése. Hazafias költészete a hazai viszonyokon érzett elkeseredésből s a külföldi szabadságézmékért és mozgalmakért való lelkesülésből táplálkozik, néha leszáll a napi politika hullámaira is, de mindig költői s általános eszmékig és érzésekig emelkedik, minők a nép szeretete és a világszabadság. Ezzel a korvonás örökkévalóvá tisztul és minden időkhöz szól.

Örökké emelkedik nála egy másik mulandó sajátság is: az *ifjúság*. Az ifjúkor futó ábrándjait, lobbanó érzését, türelmetlen hazafiságát fejezte ki, s mindig a fiatalság költője marad. Ő a halhatatlanság mellé örök ifjúságot is nyert, nem mint Tithous. Ma már oly távoli nemzedék veszi ajkára dalait, melynek nagyatyái sem is-

merték őt, s ez is a maga lelkére, saját szíve dobogására ismer dalaiban, melyek megszépítik az ifjak szerelmét s megédesítik emlékeit. Mióta első énekei megcsendültek, nyolcvan év alatt nagyot változott a világ, még az emberi lélek is, más forradalmak zúgtak el, mint a minőkről ő álmodott; de az ő költészete szivárványhidat von az emberöltők fölött. Könyvén nőtt a ma érett nemzedék, azon nő a most sarjadó ifjúság. A nemzet könyve az ilyen, s az ily általánossá váló művekben roppant összetartó erő van. A dal, melyet együtt daloltunk, a könyv, mely után sokak keze nyúl, a képek és érzések, melyek mindünkben élnek: közössé teszik egész lelki világunkat, akár maga a nyelv, hiszen a szó csak a fogalmak jegye, a szellem aprópénze, — a költészet pedig maga az élő nyelv, az eleven érzés és gondolat. Az idegenben élő vagy Amerikába vándorolt magyar nem szakad el az Alföldtől, a hazától, amíg a mi könyveinket, míg Petőfit és Aranyt olvassa.

S van Petőfiben még egy megigéző vonás. Nincs fölemelőbb, mint egy nagy embert látni, nincs élvezetesebb, mint ha vele társaloghatunk. Emerson azt mondja: „Ha volna oly mágnes, mely rámutatna azokra az országokra és házakra, ahol a valódi nagy és szellemileg gazdag emberek laknak: mindenemet eladnám, hogy

azt megvehessem és még ma útra kelnék!“ Petőfi ott van mindünk házában és minden órán szóba áll velünk. Nagy ember volt, mert nagy minden irányban. Nagy tehetség, lángelme, aki újat és maradandót alkotott, midőn költészetünket az idegen köntösből kivetkőztetve, nemzetivé és népiessé varázsolta, s aki a legnagyobb érzéseket halhatatlan szépségben fejezte ki, úgy, hogy Grimm Hermann Homér, Shakespeare és Goethe mellé állítja. Nagy szív volt: szeretett hazát, népet, emberiséget, természetet, szívére tudta zárni az egész világot. Eszményekért lelkesült, az emberiség nagy eszményeiért, szabadságért, a nép javáért. Küldetést érzett magában, melynek csak eszközéül tekintette tehetségét, — s ez eszményekért és e küldetésért élt és halt.

Az idők során költészetének új meg új oldalai ragyogtak föl eleven fényben; ez csak gazdagságát mutatja. Irodalmi remekművek is úgy élik át a századokat, mint a képzőművészet nagy alkotásai: időnként elföldelve, megcsönkultan, félremagyarázva. Heine a kortárs közvetlen közelségéből mondja, hogy Goethében minden kor mást és mást fog látni, mint Homérban (*Norderney* I.). Petőfi pályája kezdetén szerelmi dalai hódították meg neki a népszerűséget; a szabadságharc viharáiban harci riadói süvöltöttek végig az országon. Az elnyomatás,

majd a béke napjaiban ezek visszhangja meghalkult, elenyészett; Gyulai Pál és Salamon Ferenc szerelmi dalai mellett táj- és életképeit magasztalták, melyekben a magyar föld és nép örök típusait s lelkét fejezte ki. Meltzl Hugó a lipcsei egyetemen Schopenhauert tanulva, a *Felböket* fordítgatta diáktársának Nietzschének, s e bölcseleti szikrákat vizsgálta később az irodalomban, kikelve a felületes magyarázók ellen, kik „Petőfi költészetének fejedelmi palotáján a lángész címerét csárdacégérrrel takarták be.“ Ez csak azt mutatja, hogy minden kor és minden ízlés talált benne gyönyörűséget. A fiatal szívek szerelmét mindig az ő költészetének hajnalfénye aranyozta be; a világháborúban föléledtek és megharsantak hazafias és csatadalai; most a bánat és szenvedés idején, sóvár szeretettel csügünk képeiben a magyar föld és faj életerős típusain, egész költészetében a hazafiság és remény forrásán. Száz éve, hogy szíve dobogni kezdett, nyolcvan, hogy első dalai kivirultak, azóta nevek, iskolák, irányok tűntek el nyomtalanul, — de költészete ma sem csonka törzs, melyet a kegyelet ápol s mely felé magános vándorokat hí az emlékezés; az ő költészete eleven, viruló fa, még nem vet le magáról korhadó gallyakat, egy hervadt levelet sem, — minden tavasznak, minden kornak ujonnan kivirít, örök

virulásban, mint a nép dalai, mint a mezők virágai.

3. MAGYARSÁGA

Petőfi magyarságáról beszélni annyi, mint méccsel világítani meg a napot. Pedig bármily természetesnek lássék Petőfiben és Aranyban a magyarság költői kinyilatkozása: mégis sok százados fejlődés eredménye az. A faji vonások kezdettől valók, de az öröktől való csillagoknak is csak idők során akadnak fölfedezőik.

A népek költészetben is sokat tanulnak egymástól, mint szavak és betűvetés dolgában. A hódítások korában a költői szellem és a nyelv is hol hódító, hol zsákmány. A normann uralom idején az angolszász úr normann minstrelek énekét hallgatja; a frank a Bretagneba menekült britektől tanulja az ős mondát a kerekasztal hőseiről, mely aztán fölékesítve kerül vissza hazájába; az angol bárd csak a nép multságain zengi szájhagyomány őrzötte énekeit s a frank nép is maga költi magának egyszerű dalait. A germánoknál a jövevény lovagi költészet alakjai közt ott van vas vértjében a Nibelung-monda.

Nálunk Arany János szeme már a névtelen jegyző latin krónikájában meglátta a *magyar mondai tárgyat*, a korhatag fán az üde rügyet, melyről tudhatni, hogy gyökere valahol televény földbe ér, szem-nem-látta versvirulat avarjába,

hol a süppedékből fel-felcsillan a dús nedvesség, mint valami rejtelmes láb nyomán: — ott valaha a monda tündére járt.

Azóta irodalmunkból soha sem vezett ki a magyar tárgy, magyar érzés. Az idegen szép-történetek már a *magyar nyelv* köntösében vándorolnak be, egyik-másik egészen magyarosán veti vállára, mint Árgirus királyfi, s odaáll meseink alakjai közé. Szilágyi és Hajmási mondája már a *magyar életből* való; török rabságból szabaduló hősről szól, kiben Thury József és Fraknói Vilmos Szilágyi Mihályra, Hunyadi János sógorára ösmernek. A vándor lantosok történeti énekei a nemzet küzdelmeinek verses krónikái; Zrinyinél az énekmondás az eposz magasába emelkedik, s a vallásos eszme helyébe a nemzetért való önfeláldozás példáját iktatva, a nemzeti hősök típusát a fenség körébe emeli. Balassi Bálint énekeiből a tüzes *magyar természet* csap ki. Nincs a világon még egy irodalom, melyben a hazafias érzés oly hatalmas és oly állandó lüktető erő volna, mint nálunk. Költőink mind hasonlítanak Kazinczyhoz, aki börtönében tulajdon vérével írt. De a faji vonások erősen s állandóan csak lassan vernek gyökeret a költészetben és irodalomban. Még a XIX. század küszöbén is van nálunk deákos, franciás, németes iskola, — a magyaros csak egyik irány a többi közt, a legszegényesebb irány. Még a XIX. szá-

zad nagy ébredésének megnyitó éneke is, *Zalán futása*, magyar hangja s hő magyar érzése mellett, idegen mintára, idegen ritmusban zeng.

Pedig az irott irodalom mellett folyvást ott csereg a népköltés patakja; sekély vize alól kitetszenek a magyar jellemnek csiszolódó, de el nem porló kövei. Útját hosszan kivehetni, amint fel-felcsillan; harsogása a Rákóczi-korból, e valódi magyar és népi mozgalomból, erősen idehallik. A költészet árja így két ágban kerüli a századokat, de csak a múlt században torkollnak egybe. Erdélyi megállapította, hogy „a nemzet irodalma rendszerint akkor fordul egész szeretettel önnépi költészetéhez, mikor már félreismerhetetlen jeleit adá művelődésének.“ Vagyis, mikor kijárta az idegen minták iskoláit, érzi erejét s természetesség után sovárogo. Percy 1765-ben adta ki az ó-angol és skót költői maradványokat, Herder 1778-ban a *Stimmen der Völkert*, jórészt Percy után, a népköltésben keresve a népek szellemét s költészetük ősforrását. Percy nyitott utat Burns megértésének, Herder ihlette a balladában Bürgert, a dalban Goethét, s világszerte példát adtak az irodalom népies és nemzeti megújulására.

Nálunk már a XVIII. század végén ébred ez a nemzeti öntudat, de költőinkre még áll, amit Petőfi mondott Szász Károlynak: „csak úgy voltak a népiessel, mint a fecske, mikor

érinti a vizet, s tüstént megint felnyilalja magát'. A XIX. század elején végig áramlik Európán a nemzeti eszme. 1843-ban avatja nálunk az országgyűlés a közélet nyelvévé a magyart. Becsülete van mindennek, ami nemzeti, az irodalomtól a színjátszáson át a védegyelet iparcikkeiig. Az elbeszélésekben népies alakok tünedeznek fel, a színpadon az első népszínművek. Vértelen líránkba már Csokonai kezdte átönteneni a népnyelv és naiv érzés éltető erejét. Kisfaludy Károlyt az Auróra-kör népdalok írására buzdítja; Bajza a művészi népdalért lelkesül, ami nem más, mint a specifikus magyar dal. Czuczor az 1830-iki Auróra óta adogatja ki népdalait, valódi népi sorokat szöve közébe; több dala át is száll a nép ajkára. 1841-ben a Kisfaludy-Társaság pályakérdésül tűzi: „Mit értünk a nemzetiség és népiesség alatt a költészetben?” Erdélyi János gyűjtögetni kezdi elhullt kalászeit a népköltésnek, mely addig együtt virult és hervadt a mezők virágaival; Petőfi is a gyűjtők között van. Erdélyi vizsgálgatja is a népköltést s fejtegetései elé Kölcseynek Herder-i igéit tűzi: „A valódi nemzeti poézis szikráját a köznépi dalokban kell keresni.”¹ És azt hirdeti: „... Tanulni kell a népet, az életet, beállni e tengerbe, mint Jézus, midőn a lélek kegyelmét venné, a

¹ *A magyar népdalok.* — Gyűjteménye II. kötetében és *Kisebb prózái*, I.

Jordánba, — ez a mai költő hivatása, nemes kötelessége.¹

E készülődések egyengették Petőfi és Arany eljövendő Múzsájának útját, virágot szórtak elébök, megnyitották előttök a szíveket.

A föllépés elsősége a Petőfié.

A Kiskunság ölében született, szegény családból, melyet csak rövid időre emelt jobb módba a sors. Bölcsődala a népdal, ifjúkorának állomásai: az iskolák, hol néha megpihent, a vándorszínész-csapat, mellyel bebarangolta a félországot, mind a magyar érzés örállomásai; még a kaszárnya is, honnan Tirolba vitték, csak fokozta benne a szabadság szeretetét és a honvágyat. Élete a Csokonai-féle vándor költőtípusé: végig járja az országot, magába szívja egész lelkét. Mindenütt a magyar dal kísérte, az zsongott fülében, az szólalt meg ajakán.

Így hat közre a népnemzeti költészet kialakulásában a faj ereje, a kor szelleme és az egyéni körülmények.

Emerson azt mondja: minden keresve keresi, aki hírt adjon róla, akiben megszólalhat: az elem a kémikust, a lélek a költőt. A magyar puszta századokon át néma volt, nyelvét Petőfi oldotta meg. A természetet s az embert meglátni egyaránt a művészet tanít, s az eredetit

¹ Népköltésről. Kisebb prózái, I.

csak eredeti szellem fedezheti fel. A magyar földön sokáig idegen költői szellem ködfátyola lebeg. Még Kisfaludy Károly „sötét olajfák illatos hüsére” gondol vissza; a versekben nem a pusztá, hanem a dombok élnek; ezek olyanok, mint „Tempe vidámjai”. Berzsenyi hatalmas, érzésben tősgyökeresen magyar költészetében is Dunántúl lankáin zefír lengedez, filomela zeng Badacsonyban. — Petőfi a jegenyék alá heveredik, melyek fölött az őszi égen vándordaruknak V betűje száll; elnézi „a róna száraz tengerén” a szélmalom forgó vitorláját, amint „hányja, egyre hányja a cigánykereket.” Egy ütött-kopott csárda láttán hangulatba jön, elérzékenyül. A Tiszában egész jellemrajzot lát, mely a magyar jellemmel s az övével rokon, amint csendes nyugalmából hirtelen szilajjá árad.

Minden szép, minden lelkes neki az alföldi természetben. Kölcsey, önéletrajza szerint, 1820 körül „a parasztdal tónját tanulgatá”, de „megnemesítette.” Így támadtak az ily dalok és sorok: „Hallék zúgni darvat — Röptébe fenn” — ahol bő szóval is csak ki van mondva a darvak repülése, szárnycsapásuk nem ér el sem a költő szívéig, sem hozzánk. Petőfi szépnek és képnek látja, jellemző vonásukban, amint ék alakban szállanak. Nála ez kész alföldi tájkép. Már katonakori egyik zsengejében bizalmas ösmerősei, szóba ered velök, mint a népdal: „Hová, háová

a légi úton — Darúsereg?“ (*Vándordalok, II.*)
Ilyen közel vannak őhöz.

Meghitt ösmerősei az alföld jellegzetes állatai; kedvence a ló, meg a gólya, mindkettő ősi alakja a magyar népköltésnek. A gólya ott kelepel már az Attila mondában, Aquiléja tornyán; ott van minden faluban, tavasszal hazavárják, elszállta jelenti az őszet; a költői „triumvirátus“ minden tagja megénekelte: Arany plasztikusan, mégis lírai tartalommal, Tompa vonatkozással, beleérezve; Petőfi a madár egész életrajzát leírja, gyermekkori emlékein át hozzáfűzi tulajdon életéhez. — A lónak helye volt az ősvallásban, onnan jött át a népmesékbe, mint táltosparipa; népdalainkban is érti a szót; Petőfi úgy szereti a lovat, mint a népdal legénye; később Koltón sokat lovagol, négyest hajt s egy elveszett versében megénekelte Teleki kocsisát; Pegazusát is valóságos paripának írja le, s úgy elsímogatja, mint huszár a lovát. Ennyire a nép szemével, lelkével ismeri a pusztát.

Mint a nép, eleinte ő is csak szülőföldjét, az alföldet nézi hazájának. Honvágya, katonakorában, csak az „aranykalász hazája, boldog róna“ felé repül (*Honvágy; a Két vándorban is*), a nevével megjelent első költemény is az „aranykalással ékes rónaságot“ festi, s a vers címe: *Hazámban*. Úgy értelmezi e szót, mint a nép.

A bérceket szinte kirekeszti szeretetéből.

Mit nekem te, zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája!

Szívének kedvesebb a törpe nyárfaerdő, a királydinnyés homok, a nádas. Mikor felvidéki útjából Ungvárnál ismét az alföldre ér, fölkiált: „Csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát végig repülném.“ Gondolatban végig is repüli; oly messze képek tárulnak elébe, hova szeme már nem, csak a lélek láthat. A Hortobágyon „nem győzi kibámulni magát‘ ,égő arccal, ragyogó szemekkel néz körül‘, s mint *Az alföld* versében, úti levelében (III.) is azt kívánja: „puszták közepén temessenek el.“

Így forr össze egész lelke a magyar alfölddel.

A pusztával együtt népe is ott van költészetében. Addig az irodalomban, mint a közéletben, a nemesség uralkodott. A történelmi nevek közé egyszerre odatoppan a szerelmes bojtár, a búsuló juhász, a vágató betyár. A nép és egész élete költőivé válik Petőfinél; az egyszerű szívekben szép érzéseket talál, mint aki aranyat mos a fövényből.

A szerelmi dalokból addig Phyllisek és Lollik loknis feje bukkan elő, vagy inkább csak neveik, mert arcuk az összetévesztésig hasonlít egymáshoz. Petőfinél a lányt Zsuzsikának

hívják, s egy kancsó borral nyit be a költő szobájába Dunavecsén. Ez mozgó, eleven alak, hazai, sőt alföldi. Az emberek költői pose nélkül lépnek elébünk. Petőfi versében a lány a zápor elől a zöld leveles fehér virágos akácfa alá húzódik s ő hívogatja a szobába: üljön a ládára, vagy azzal legyeskedik körülte: „Anyád soká szedi össze a tojást, — Addig akár agyon csókoljuk egymást.“ (*Ide, kis lány . . .*)

Ez egyszerű alakokban és helyzetekben megvannak a néplélek, a magyar élet és néprajz vonásai, természetes módon, nem kérkedőn. Senki sem találja így el a naiv érzést, naiv hangot, mint ő, akinek ez természete, sem a naiv alakok rajzát, akiket tökéletesen ismer.

A népi alakok közül azok szólalnak meg dalaiban, akik a népdalban.¹ Sokat szerepel ott a juhász: Petőfi is legtöbbször juhászszúrt kanyarít vállára. „Őrizi az apja nyáját“, (*A szerelem, a szerelem . . .*) temetői szomorúfűzfa-ágról vágott furulyával ballag a nyáj után (*Kis furulyám . . .*); legszebb két genreképében, a *Megy a juhász számaron* kezdetűben s az *Alkuban*, juhászlegény szólal meg. *János vitéz* is a nyáj mellől indul hetedhét ország ellen.

A nép körében sok a betyáréneke; Petőfinél is, egészen népi felfogással. Salamon Ferenc

¹ Vadász-, halásznépdalunk nincs, Petőfinél sincs.

szemére is veti, hogy nem kárhoztatja a szegény-legényt, hanem természetesnek látja, „erkölcsi ítéletet nem mond.” Lólopásnál a kárvallott gazdán mosolyog; a betyárban csak az alföld típus alakját, népdalok hőstét látja.

Maga is egy kissé a szegény-legény egykedvűségével viseli az élet terhét, bízva a szerencsében s jobb holnapot remélve. A kaszárnyai „országba meztelen faágyán” dicsőségről álmodik: 1844 telén gyalog megy Debrecenből Pestre, „kopott ruhában, egy pár huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem: ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó... mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok s vége lesz minden szenvedésnek.” Azóta jobbféle vándorlegénynek nézi magát, s ez a típus alak, önnön multjának kísértete, sokszor visszajár verseiben, míg végre e vándorlegény, aki a költő maga, révbe ér, a költő házassága idején, Bolond Istók házi tűzhelyénél.¹ Így van benne népi alakjaiban egy kissé ő maga, így szól a pásztor, a betyár szájával, dalos kedvének telhetetlenségében, mintha az egész magyar nép helyett ő akarna dalolni. Ez még sem szobaköltészet, nem úgy áll ki, mint egy népszínműenkes; csak a suba a másé, a szív Petőfié. A *Pusztai találkozás* románcában a szemérmes szegény-

¹ *A vándorlegény, Egykor és most, Őszi éj.*

legény, az *Alku* szerelmes juhásza, aki a világot sem adná kedvesét, — egy kissé lelki rokonai. Nem csak magát érzi hozzájuk hasonlónak, hanem ezeket is magához: ezzel szépíti meg őket.

E beöltözés átmeny genrealakok rajzába. Ezek is rögtön kiszólnak a képből. Csak megmutatja a lókööt, s az már maga szól hátra a kárvallott gazdához. A nép mondja el így okoskodás nélkül, ami történt, a nép adja így annak a szájába a szót, aki helyett beszél, még közbeszédben is. — Mindennapi típusokat rajzol, minőkön a nép s a gyermek nevet: a mindig szomjas embert, a hősködő részegét, a „ráérünk még” Pató Pálját. Egy szójárással, egy mozdulattal jellemzi őket, mint a nép, aki ilyenek nyomán osztja gúnyneveit. Ily magyaros genrealakokat Vörösmarty is rajzolt (*Gábor diák, Laboda, Becskereki, Bánkódó férj*), csakhogy inkább kívülről; Petőfi lelkükbe világít. A juhász, amint busultában a szamár fejére sújt s tehetetlen fájdalomát ez oktalán, tragikomikai mozdulattal fejezi ki: lelki harcát árulja el, s viselkedése ép annyira magyar, mint emberi. A faluban magát utcahosszat muzsikáltató legény, aki a hűtlen kedves ablaka alatt vígat húzat, hogy bánatát palástolja, egy népi dráma hőse, melyben több érzés és lélektan van, mint sok népszínműben; a legény büszkesége, szégyene, hetyke daca a ma-

gyar érzés típusa. A faluvégi kurta kocsmá jelenetében benne van a magyar nép dacos és lágy természete, s a költő büszke fajszeretete sugárzik a képről. E vonások megvannak az ő jellemében is; szerelmében e hév és szemérem, lelkében e szenvedély és gyöngédség, e büszkeség és dac, mely fellobban értetlen kritikusi ellen, s őrnagy korában csaknem leoldatja vele alig felkötött kardját: mindezek egyszersmind a magyar természet alapvonásai.

Így válik nála költészetünk magyarrá tárgyban, alakok és színezet dolgában, sőt felfogásban is, mert versein ott a népszellem ihletése.

Egész költészete egy töről hajt a népköltéssel.

Arany azt tartotta: „amely népnek . . . nincsen gazdag népköltészete: annak nem lesz önálló nemzeti költészete“ (Pákh-hoz, 53. feb. 6.). Petőfi első levelében azt írja Aranynak: „... a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy azt tegyük uralkodóvá.“ De a népdal szépségeit megszépítette, s másrészt „népdalainak szellemét önté el legtöbb költeményén“ (Gyulai). A népdal alapján fejlett egész költészete.

Költői nyelve a nép élőbeszéde, mint Horváth János megfigyelte, s nem csupán népies költeményeiben.

A fülnek, a szálló dalnak írt s eltalálta a magyar zene és tánc ütemét, mielőtt Arany elvonta a hangsúlyos vers elméletét; ezzel élt későbbi verseinek, nagy részében is; Négyesy megállapította, hogy összes verseinek sor szerint egy harmada magyar ritmusban zeng.

A rímelésen is tágított, sokszor beérte aszszonánccal, itt is előre élve a móddal, mely a népnél gyakori, s melyet szintén csak Arany vizsgált tüzetesen.

Gyakori nála a gondolatritmus, úgy kifejelesztve, hogy az egész vers e tengelyen fordul. (*Árvalányhaj... , Paripámnak az ő színe fakó, Befordultam; Még alig volt reggel.*)

Eltanulta a népdal rövidségét. Toldy kézikönyvében Arany azt írta oda Csokonai Szegény Zsuzsija mellé: *hosszas elbeszélés*; Salamon pedig azért hibáztatta, mert a nép nem mult időben mondaná el. Petőfit ily gáncs nem érheti. Dala csak addig tart, míg a sóhajtás; a pillanathoz hasonlók, mikor a virág kicsattan. Odatoppan egy tárgyhoz, egyet pöndörít rajta, mint a táncoló legény a párján, s már másfelé tekint. Műkölteményeiben is egy érzés, egy hangulat uralkodik; ódái ép oly rövidek s egységesek, mint dalai. Minden verse egy pont körül fut, mint a gyűrű, kereken perdül.

A népköltészet természetességre, a valóság őszinte kimondására, realitásra tanít, kifejezés-

ben egyszerűsége. Petőfi mindig beéri való helyzetének egyszerű rajzával; nincs nála őszintébb, igazabb költő. Ki ne ismerné életét költeményeiből? Népdaiból állandó vonása marad az érzés egyszerűsége s később is ép oly kevésé vannak nála költött helyzetek, akár a népnél. Ha verse azt mondja, hogy Mednyánszky Bertától bokkrétát kapott: ez a csokor ma, 80 esztendő múltán is megvan. Írt-e költő egyszerűbb verset, mint a *Távolból, Fekete kenyér, Anyám tyúkja*.

Kifejezés dolgában: néha szinte tömondatokban beszél. Lehet-e érzés egyszerűbb, egyszerűbben kifejezve, mint ez a pár szó:

Érik a gabona,
Melegek a napok,
Hétfőn virradóra
Aratásba kapok.

Érik szerelmem is,
Mert forró a szívem,
Légy te aratója,
Édes egyetlenem.

(1843.)

Nincs az a legény, aki ezt el ne mondhatná. Az egész egy nagy eleven hasonlat: amit a legény a szeme előtt lát, azzal mondja ki azt, ami szívét nyomja. Ez az egyszerű kép is alkalmyszerűen merül fel, aratás idején: a valóságból fejlődik, nem az érzéki képet keresi a belső tartalomhoz, mint a legtöbb hasonlat. Oly egyszerű kép, hogy szakasztott párja megvan a népnél is (Erdélyi, I. 75. sz. Megj. 1846.):

Meg kell a búzának érni,
Mert a nap hősege éri,
Meg kell arcomnak hervadni,
Mert azt a búbánat éri.

Hogyha megéri a búza,
Szegény ember learatja,
Megért szívem búbánatja,
A halál lekaszáthatja.

Ki nem látja, hogy a két kép közül Petőfié az egyszerűbb, természetesebb? A népdal zavarosabb: a búza érik a naptól, az arc hervad a bánattól, mégis a bánatot vágja le a halál, mint kaszás a termést. A hasonlat itt megbotlik.

Képeiben sűrűn találkozik a néppel, nem-népies költeményeiben is. Az *Örök ölelkezés*-ben a szeretők sírján nőtt két bokor a Kádár Katáék sírvirágainak párja; de ritkébbakban is, ami eszejárásának természetességét mutatja, még akkor is, ha talán a nép vette át tőle, mint a *Boldog éjjel* gondolatát egy, a *Vadrózsák* közt nyíló népdal:

Csillag sem szeretnék — Az égen lenni,
Nálad nélkül, rózsám, — Odafenn lenni.
Nálad nélkül rózsám — Mit ér mennyország,
Éjjel-nappal járnék — Szárnyon le hozzád.

(Kriza, 167. 1. 339. sz.)

Különösen kezdeni szereti dalát a nép természeti képpel, mintha a valóság segítségét keresné, hogy kifejezhesse belső világát, s

a földről lendülne neki, mikor az érzések országába röppen. Petőfi mindenben a maga érzését látja. A szálló felhő távoli kedvesére viszi gondolatát, — a „rózsabokor a domboldalon“ mintha vállára borulna. Ezek népdalbeli képek, csak szebbek s szorosabb a lélektani kapcsolatok. Az ily kép a hangulat és képgazdagság mellett ki is tágítja az érzést, mintha az egész természet részt venne benne. — Rokonsága a természettel nem szakad meg soha, csakhogy futó képek helyett később mélyhangulatú festményekkel találkozunk; Riedl a *Szeptember végén* őszi tájképét a népies kezdőkép művészi kifejlésének nézi.

Képeiben a haza földje él. Ha azt mondja: „nem akarok elrohadni, Mint a fűzfa a mocsárban, El akarok égni, mint a Tölgy a fellegek lángjában“ ebben a mocsár szélén korhadó fűz s a viharban feketén felmeredő tölgy: két tipikus alföldi tájkép.

Neki a természet ép oly élő, akár a népnek, vele érez s emberi módon érez. „Amerre én járok, még a fák is sírnak“ — mondja a népdal. Petőfi azzal fejezi ki kedvét: „Csillogos ég az életem“. Érzéseit a természethez, ezt újra az emberhez hasonlítja: estére a nap is fáradt, a téli napnak le kell hajolnia, hogy valamit lásson. — A nép üzen felhővel, madárral; Petőfi szülei tyúkjával is szóba áll. Nincs nála

elevenítőbb költő. Holt tárgyak életre kapnak, ha ő rájuk pillant. A csárdában vállára ereszti fejét a pufók kemence, szülei sírján a kereszt két karja ölelésre nyílik. Vajda-Hunyad kövei megszólítják Bemet.

Egy percig sincs magában, folyvást beszél valakihez. Ha megőrül a tavasz nyíltának, azt is azon kezdi: „Tedd le, bojtár, a subádat!“ s egyszerűen előttünk a zsendülő mező, a nyáj, a bojtárlegény, s a tájkép folyvást népesedik: megszólítja a cinegét: honnan jön, a kislányt, hogy minek megy a boltba, szebb a virág a pántlikánál. Ez a mindennel szóbaállás naiv népi vonás, rokon a népmese elevenítő szellemével. — Petőfi naivsága nem fogy ki, mert természete.

Későbbi verseiben is megőrzi a népdal mozgalmasságát. Kedves költőjét, Bérangert is azzal dicséri Lanson, hogy minden csupa élet, csupa mozgás nála, akár Lafontaine-nél. Petőfi a márciusi napokban azzal nyit be kedveséhez: „Varrd meg ezt a zászlót, feleségem!“ Még emlékezni is úgy akar: „Játsszuk el a multnak jelenéseit.“

Mindig maga van előttünk. Csak maga van magának a világon, akár a nép. Nincs a föld kerekén líraibb lírikus nála. Mások néha csak szócsövei egy szinte személytelen érzésnek; ő mindig ott van verseiben, maga élteti azokat.

Összes verseinek egy alanya van: én; az ige nála szinte csak jelen időben él; amit mond, tiszta valóság; jelzője alig van, a *ha* és *mint* mankóit elhajtja.

Rég elhúzták az esteli harangot... kezdetű versében alkonyati falusi képet rajzol; élesen látni a holdfényben ásító házakat, a földre lomhán fekvő árnyékokat, mintha már azok is álomra dőltek volna; minden csendes: a golyafészek a kéményen, az ölelkező leány-legény a kapuban — s egyszerre ott megy el mellettök maga, s egész szívét kitarja egy sóhajban: nem irigyli őket, de jobb szeretné, ha ő volna a legény helyében. Az egész kép, az egész falu megéled attól, hogy a költő arra megy s a leírás az érzés hulláma ömlik végig e sóhaj-tással.

Ez a közvetlenség a lelke a népdalnak: s lelke a Petőfi költészetének. Felfogása is sokszor rokon a néppel, nem-népies költeményeiben is. Ujság volt nála, hogy verseiben kirajzolódik az édesanya alakja; — a nép fia gyakran szólítja dalában, neki panaszkodik. — A katonáskodásról ép úgy gondolkozik, akár a nép; ezt a mult század elején idegen járomnak, rabságnak érezték; Petőfit is „balvégzete számüzte katonának“, ott „a sors rabbilincset“ viseli (*Kupis Vilmoshoz*), *Katonaélet* versében

is szenvedésnek írja, — csak később tréfálkozik róla, mint obsitosok szoktak.

Tárgyai szerint a dalon kezdve végigröpköd a népköltés egész mezején. Az alföldi népballadák hatnak hang és forma dolgában balladáira; *Szilaj Pistában* a nép verses ponyva törtékeit nemesíti meg; a népmesét emeli művészié *János vitéz*ben, csinált mythologia helyett a népi képzelet sárkányait, boszorkányait, tündéreit avatva költőivé. Toldy Ferenc mindjárt akkoriban elismerte, hogy: „a népi jellemet... gondolatban, érzésmódban... egy hosszabb magyar költemény sem tünteti így elé“.

Ennyire áthatották költészetét a népdal hangja, sajtáságai, felfogása. Ezért találták első kritikusan póriának. Eötvös József rá is mutatott e tévedés okára, hogy „kritikánk eddig minden művet idegen szempontokból s szabályok szerint ítélte meg“, Petőfi pedig „kiválólag magyar... hibái s tökélyei mintegy nemzetiségünk kifolyásának látszanak“.

Petőfi nem is maradt végig népies költőnek, de *nemzetibbet* nála képzelni sem lehet. A népiesben a nemzetit szerette, de mint Arany, feljebb kívánt emelkedni, „a legfensőbb költői szépségeket a népnek élvezhető alakban adni elő“. (Arany.) Nagyobb volt, hogy sem földig hajolt volna ez ősforrásnál, csak kezével merített belőle, s midőn fölemelte, az alápergő ezüst-

gyöngyök szivárványszínre gyúltak a napsugáron. Szerelmi lírája a daltól az elégiáig, ódáig repül; a pusztaszeretete hatalmas festőkölteményeken ömlik el, minőket a nép nem ismer; egyéni érzései helyett a nemzet szíve dobogását fejezi ki.

A nemzeti költészet, mint a nemzet, megőrzi saját jellegét, de nem oly ősi egyszerűségében, mint szokásait, viseletét a nép. Beleilleszkedik a világirodalomba, mint a nemzet a politikába, hatásokat fogad el, nem áll ellent a korok fuvallatának, divatának sem, másrészt változatosabb, tágabb körű, érzéseiben árnyalóbb s eszmékkal bővül. Szóval: egyénibb és korszerűbb.

Petőfi szerelmi lírája idővel egyénibbé és változatosabbá fejlődik. Más hatásokat is érez, mint a népdalét. De a népköltéstől ekkor sem szakad el: érzését sokszor népdalokba önti, vagy legalább népi egyszerűséggel tárja fel, s az egész természet vele érez, mint a nép fiával. Lélektanilag is felüti fejét verseiben egy népies vonás. A nép fia könnyen szakít, hetykén búcsúzik, legalább úgy tesz, dacból, mint az utcahosszat nótázó legény.

„Köszönöm hívséged, Hozzám szívességed.“ „Köszönöm galambom, hogy eddig szeretél.“ Máskor hetykébben: „Adjon Isten jobb szerelmet.“ — „Élj kedvedre, nem bánom.“

Petőfinek egy 1844-ből való dala szakasztott úgy mentegetőzik, akár a nép: „Te hagytál el, nem én téged“ s azzal hetykélkedik: „Találtam már mást magamnak, Találj te is mást magadnak.“ (*Nem ver meg engem az Isten.*)

Még Juliának is ily könnyedén mondja a félreértések idején:

Hogyha már nem szeretsz,
Az Isten áldjon meg,

— de szerelme búcsú közben fellobban s a búcsú áldássá válik:

De ha még szeretsz, úgy
Ezerszer áldjon meg.

A népiesből így bukkan elő egyénisége.

Ez őszinteség, ez élethűség új meg új mozzanatokkal gazdagítja költészetét. Érzését nemcsak általánosságban dalolja ki, mint a nép, hanem átéli, megfigyeli, versbe önti minden mozzanatát, röpke hangulatait, benső küzdelmét, a félreértéseket, tiltó apai szót, a hónapokig tartó elszakadást, szerelmük győzelmét, egész regényüket. Ily elemzést, lelki arcképeket, az érzés ily történetét a népdal nem ismeri, csak műköltő, csak egyéniség sajátja. A kedves után a hitvest is beleöleli költészetébe, amit már Toldy kiemelt; ott a barát is, mire Négyesy mutatott rá; ott egész családi élete, boldogsága, fia születése, kétségei, minden, ami műköltészetünkben is csupa újság.

Másfelől beleszövődik egyéni életébe minden, ami szívét megilleti: a kor érzése, eszméi, eseményei, s lírája, mint a nép képzeletében a tó vize, átmelegszik, felforr, amint e tüzes meteorokövek behullanak.

Erdélyi éppen abban látja a fő különbséget, hogy a népköltészet, a tisztán emberi felé irányul, míg a nemzeti költészet jelleme időszerinti, benne, a kor lelkét elfoglaló nézletek jönnek elő.

A kor uralkodó eszméje, a nemzeti eszme, gyakorlatian két alakban nyilvánul, egyik inkább népi, a másik nemzetibb: egyik a demokratikus érzés, mely a polgárság felszabadításában üli diadalát, másik a szabadság vágya, a magyarság sokszázados küzdelmeinek célja.

Petőfinek ezek gyökeres érzései, most csak egyéniből nemzetibb s egyszersmind gyakorlatibb, politikai irányba hajlanak.

A nép szeretete nála nem irodalmi, vagy politikai divat, hanem veleszületett érzés. A faluhoz, a néphez való vonzódása nem gyengül soha. Nem egy versének vezérigéje ez: „a világtól elvonulva élni”. Sokszor sóhajtja: „Volnék földműves vagy volnék juhász”; ezek egyszerű életét nézi boldogságnak.

A néphez nem csupán szubjektív szálak kötik. Oly büszke népi származására, mint címerére a lovag. Öntudattal vallja magát

a nép költőjének. Midőn az „alant régiók“-ért gáncsolták, azt válaszolta: a költészet „szent-egyház, ahová belépni Bocskorban, sőt mezít-láb is szabad“. (*A költészet, és a 47-iki előszó.*) Arany János szalontai lakásáról azt írja Kerényinek: „Minthogy a század jelszava: éljen a nép! a múzsák is leszállottak az aristokratikus Heliconról s a kunyhóban telepedtek meg. Boldog én, hogy szinte kunyhóban születtem.“

A kunyhóvaí szembe állítja a palotát. Ez a korrall jár; Eötvös is megtette a *Vár és kunyhó*ban, de nála egy öröm és egy gyász éri mindeniket, s az ellentéteket kibékíti a szerelem és halál; ebben a francia forradalom egyenlőségi eszméi, az emberi jogok elmélete, Rousseau hatása érzik; Petőfinél az ellentét uralkodik, ő a kunyhóhoz pártol, lakóihoz tartozónak érzi magát s térdhajtva kéri áldásukat. Még Homér és Ossian egymás mellé állításában is van ilyszerű vonás: szemlátomást a „koldusok őséhez“, Homérhoz vonzódik. A nép nála politikai cél, a népies költészet — eszköze. Azt írja Aranynak: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek.“ *A XIX. század költőinek* hivatásaul nézi, hogy a nép szószólói legyenek:

Csatázok verseimmel, egy-egy
Harcos legény minden dalom.

(*Rongyos vitézek.*)

1847-ben már *A nép nevében* követelődzik, Dózsát emlegeti.

Semmi sem mutatja jobban ez érzés s ez eszmék általánosságát, mint, hogy a heves Petőfi ebben a higgadt Eötvössel találkozik, kinek szemében a költészet szintén „kedves játékká süllyed, ha elválnak a kor nagy érdekeitől”. A *Falu jegyzője* „kiáltó szózat volt a régi intézmények visszaélései ellen”, úgymond Csengery, másik regénye „jeles történeti irány-cikk a jobbágyság felszabadítása mellett”, s Dózsa fenyegető példájában is találkozik Petőfivel.

Érzése oly erős, hogy tettvágyra ösztönzi; „munkás hazaszeretet” sarkallja, s még a boldogság csúcsán is, mikor „elérte, amit ember érhet el”, himnuszából kicseng önfeláldozó fogadalma: „Érted teszek majd, hogyha tenni kell!” Fellép a követválasztáson, s kimaradva felkiált: „Szegény nép, legfanatikusabb barátod csak úgy a távolból fogja hallgatni, mit határoznak sorsodról!”

E forrongó érzések idővel a szabadság vágyában lobbannak fel. A két eszmény össze van forrva: a nép szabadsága a nemzetet erősíti, a nemzet szabadsága a népet védelmezi;

ezért hatja úgy át az egész népet, mint csak a Rákóczi-korban.

Petőfiben, aki eddig a nép jellemét, egyéni érzéseit fejezte ki, most az egész nemzet közérzése, vágya, akarata szólal meg. Büszkén nevezi magát „százada hű gyermekének“.

Egyénisége sohasem tűrt korlátot. Ez sodorta ifjú korában oly kalandos utakra. Ezért szerette az Alföld határtalan síkját:

Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.

A szabadság jelképévé emeli a pusztát:

Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe,
És szabadság, te vagy lelkem istensége.

A juhászélet azért kedves neki, mert a juhász méltán mondja magáról: „Szolgálatba szabadságért állok“ (Erdélyi, I. 270.); a betyárt is úgy nézi, mint a nép: a puszták hőségnek, a szabadság fiának. *Az erdei lak* szegénysége is szép neki, mert „nincsen itten rabság, nincsen itten úrkény“. Ezt a jellemző érzését visszavetíti gyermekkorába: aszódi diákéveinek első kalandját, mikor színésznek akar állni, erre magyarázza, s utóbb úgy érzi, már akkor a zarnokság ellen esküdött (*Első esküm*).

A rabságtól való irtózás üldözi a munkácsi várban; *A kard és láncról* egész allegorikus mesét költ, ami máskor nem szokása.

Érzése a korszellem hatása alatt egyéniből

nemzetivé nő. Átérzi a rab haza fiának kínjait (*Rabhazának fia*). *Magyar vagyok* versében a jelent gyalázatnak tudja, s nemzetétől azt kérdezi: mikor ébred önérzetre? (*A magyar nemzet*). Arca a jelentől a múlt s jövő felé fordul, ami nem a nép, csak a nemzet vonása: Rákóczit idézi, a majthényi síkot, a rodostói sírt, mintegy példaképül egy új szabadságharcnak, melyet előre érez, mint sirály a vihart, vagy a maga szavával: mint kutya a földindulást. Így emelkedik a nép szeretetétől a nemzet szeretetéig, melyben minden kort és osztályt összefoglal.

A költők is, akikért lelkesül, mind a szabadság költői: Heine, a lázongó Byron, a szabadságimádó Shelley, s főkép Béranger, kit a szabadság apostolának nevez; megszólaltatja magyarul, s egyik fordítása alá azt írja: „A júliusi revolutio ágyúdörgése Béranger dalainak visszhangja volt. Mindenki tisztelettel említse az ő szent nevét.“

A francia hatás a világszabadság eszméje felé ragadja. E szó 1847-iki nagy kötetének utolsó szava, az *Egy gondolat bánt engemet* vég-sorában. Örömujjongva üdvözli Európa népeinek megmozdulását, a világeseményeket figyeli, hazája sorsa és jövője egybekapcsolódik szemében a többi nemzetekével, mint a Szózatban.

A legnagyobb szellemek módján a kor esz-

méit és érzéseit örökkévalóságukban tekinti, sub specie aeternitatis.. Népi költeményeiben a magyar faj örök vonásait fejezte ki; szerelmi dalaiban az örök szerelem énekét zengi; szabadságrajongásában az örök szabadságvágyat szóltatja meg.

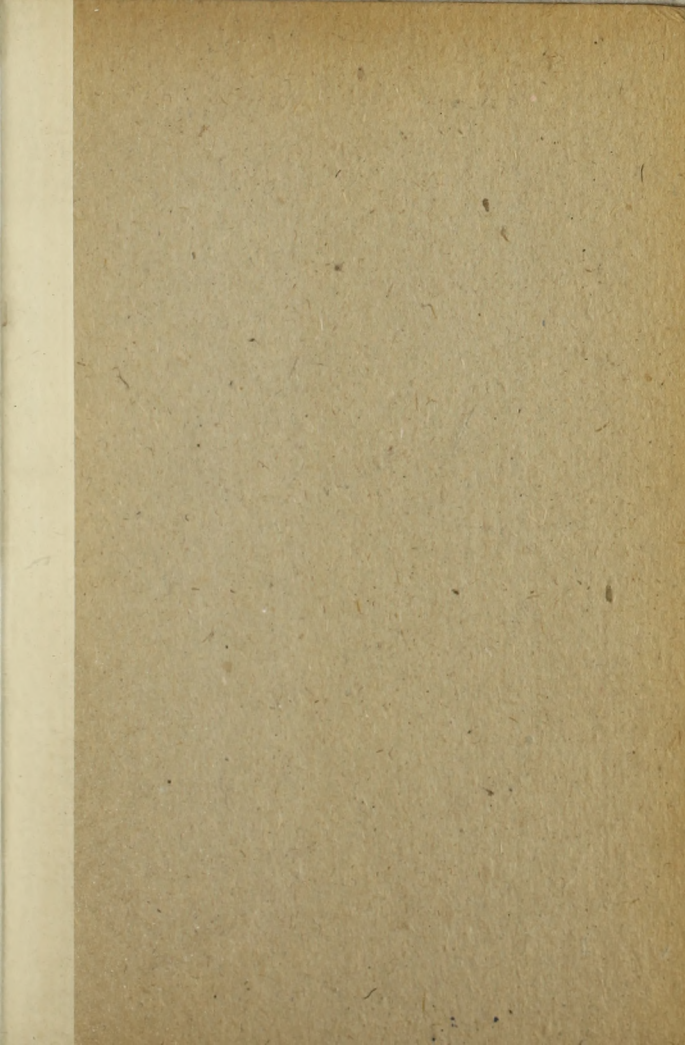
De ez általános eszme nála honvédatillát visel, a nép javát, a nemzet életét védelmezi. Most már nem csak az Alföld a hazája; Erdély, Vajda-Hunyad, Segesvár is az. A katonáskodásról most lelkesülten énekel. *Csatadalát* ajánlja az országgyűlésnek, a francia példára hivatkozva, midőn egy tábornok segédsereget kért, — vagy egy kiadást a Marseillaiséből. *A honvéd* verséből huszonötezret osztanak szét a katonák között. Maga is kardot köt s jelmondata szerint feláldozza a szabadságért szerelmét, életét.

Életének utolsó évei s halála egybeforrtak a nemzet történetével, költészete a magyarság lényével.

Amint Burnsről mondta Carlyle: dalai már az anyanyelv egy része. Nincs óra, hogy verseiben ne lapozna kéz, hogy dala ne zengene valahol e hazában. Benne reszket a levegőben, írástudatlan emberek szívében leszáll a földre. És ha majd Magyarországnak a feltámadás harsonái szólnak: — abból az ő riadói fognak ki-

hallatszani.

MAGYAR
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
3674 / 1954
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A

KINCSESTAR

egyéb történelmi tárgyú kötetei :

BARTONIEK EMMA
A KÖZÉPKOR (14)

KMOSKÓ MIHÁLY
AZ ISZLÁM (17)

BALLA ANTAL
AZ UTOLSÓ SZÁZ ÉV TÖRTÉNETE (18)

TÖRÖK PÁL
A FRANCIA FORRADALOM TÖRTÉNETE (19)

LIGETI LAJOS
KÍNA (20)

KNIEZSA ISTVÁN
A SZLÁVOK (26)

BAJZA JÓZSEF
JUGOSZLÁVIA (28)

SZÁSZ ZSOMBOR
ROMÁNIA (28)

GOGOLÁK LAJOS
CSEHSZLOVÁKIA (29)

BÁRÓ VILLANI LAJOS
A MAI OLASZORSZÁG (30)

Ára kartonban 80 fillér, egészvászonba kötve 1.20 P